

Irmina Szczepaniak ■

Policja a protesty Strajku Kobiet – perspektywa kryminologiczno-socjologiczna

Police vs. the Women's Movement protests in Poland – a criminological and sociological perspective

Abstrakt: Niniejszy artykuł dotyka jednej z najczęściej dyskutowanych w Polsce w 2020 roku kwestii (obok pandemii COVID-19 i wyborów prezydenckich) – tematyki aborcji i protestów Strajku Kobiet, który miał miejsce w dość krytycznej dla społeczeństwa sytuacji pandemicznej. Nieoczekiwana publikacja wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 1/20 z 22 października 2020 roku podzieliła Polskę na kilka obozów światopoglądowych. Liczne dyskusje w ówczesnym czasie wywołały także działania funkcjonariuszy Policji zabezpieczających zgromadzenie. Choć danych na temat przebiegu samych protestów kobiet jest wiele, zazwyczaj koncentrowały się one na relacjach uczestników lub rzeczników prasowych Policji. Autorka postanowiła spojrzeć na te kwestie z innej perspektywy badawczej – od strony funkcjonariuszy Policji, z którymi przeprowadziła anonimowe wywiady pogłębione.

Słowa kluczowe: protest kobiet, Strajk Kobiet, kobiety, ruch społeczny, feminizm, Policja, funkcjonariusz Policji, pandemia COVID-19

Abstract: This article deals with one of the most discussed issues in Poland in 2020 (alongside the COVID-19 pandemic and the presidential election) – abortion, and the women's protests that sprang up during a critical situation for society – the COVID-19 pandemic. The unexpected publication of the Constitutional Court's judgment split Poland into several camps. Numerous intense debates were also caused by the actions of the police officers securing the gathering. Although there are many sources examining the women's protests, they have usually focused on either statements from participants or police spokespersons. The author decided to look at these issues from a different research perspective – from the perspective of police officers, with whom she conducted anonymous in-depth interviews.

Keywords: women's protest, Women's Strike, women, social movement, feminism, Police, Police officer, COVID-19 pandemic

Wprowadzenie

Tematyka aborcji od kilkudziesięciu lat dzieli polskie społeczeństwo. Wydaje się jednak, że największa polaryzacja społeczna nastąpiła w październiku 2020 r. tuż po ogłoszeniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 1/20 z 22 października 2020 roku. Wówczas z jednej strony obserwowaliśmy protesty przeciwko zniesieniu przesłanki embriopatologicznej, a z drugiej – ogromną liczbę plakatów *pro life* niemal w całym kraju i wzmożenie ruchów antyaborcyjnych.

Odbywające się na przełomie lat 2020–2021 akcje protestacyjne Strajku Kobiet zaangażowały do działania sporą część polskiego społeczeństwa, nie obyło się także bez napięć. W zależności od rodzaju mediów przedstawiano go jako szkodliwy – ze względu na rzekome „dewiacyjne” zachowania protestujących i potencjalne ryzyko rozprzestrzeniania wirusa COVID-19, z kolei w innych mediach akcentowano negatywny obraz funkcjonariuszy Policji zabezpieczających wydarzenie. Ówczesne nastroje społeczne wymagają pochylenia się nad tematyką Strajku Kobiet, która mimo upływu czasu nadal pozostaje aktualna społecznie. W dostępnych źródłach nie znajdziemy jednak perspektywy funkcjonariuszy Policji – w związku z tym autorka przeprowadziła z nimi pogłębione wywiady swobodne m.in. na temat aborcji, wyroku TK, protestu kobiet i działań Policji podczas strajków. Celem niniejszego projektu było uchwycenie specyfiki odbioru wydarzeń okołoaborcyjnych i ówczesnej rzeczywistości społeczno-politycznej przez funkcjonariuszy Policji jako strony pełniącej aktywną rolę w zabezpieczeniu zgromadzenia. Natomiast celem szczegółowym było wzbogacenie debaty społeczno-politycznej o perspektywę samych funkcjonariuszy Policji, którzy mieli z nimi bezpośrednie, jak i pośrednie doświadczenia służbowe podczas protestów kobiet. Przeprowadzone wywiady wskazały interesujące wnioski badawcze.

Artykuł podzielony jest na cztery rozdziały. Pierwsza część skupia się na metodologii przeprowadzonych badań – zaprezentowano tam przedmiot oraz cel badań, problemy badawcze, metody, techniki, narzędzia. Opisana została także organizacja badań, czyli sposób rekrutowania respondentów oraz przebieg procesu badawczego. Druga część dotyczy protestu kobiet w ujęciu socjologicznym. W tej części poruszane są kwestie feminizmu jako ruchu społecznego, współczesnych ról płciowych, sporu wokół wyroku TK, poparcia społecznego, motywacji i dynamiki protestu, a także sposobów okazywania sprzeciwu przez tak zwane pokolenie Z. W trzeciej części autorka opisuje udział Policji w zabezpieczeniu protestów kobiet. W nim omówiona jest tematyka: wolności zgromadzeń, podstaw prawnych działań Policji wobec protestujących, relacji uczestników w kwestii działań Policji, a także oceny tych działań okiem ekspertów – rzeczników prasowych Policji. W części czwartej przedstawiono analizę wyników badań własnych oraz wnioski badawcze.

1. Metodologia badań własnych

1.1. Przedmiot, cel badań, problemy badawcze

Przedmiotem przeprowadzonych badań są opinie funkcjonariuszy Policji w związku z odbywającymi się protestami Strajku Kobiet. Celem głównym jest uchwycenie specyfiki odbioru wydarzeń okołaborcyjnych i ówczesnej rzeczywistości społeczno-politycznej przez funkcjonariuszy Policji jako strony pełniącej aktywną rolę w zabezpieczeniu zgromadzenia. Natomiast celem szczegółowym jest wzbogacenie debaty społeczno-politycznej o perspektywę samych funkcjonariuszy Policji, którzy mieli z nimi bezpośrednie, jak i pośrednie doświadczenia służbowe podczas protestów kobiet.

Przed szczegółowym opisem procesu badawczego, autorka chciałaby podkreślić, że uzyskane na podstawie badań wyniki nie ukazują próby reprezentatywnej, mają one jedynie na celu eksplorację zjawiska i postaw konkretnych funkcjonariuszy Policji.

Autorka wyodrębniła trzy problemy badawcze na potrzeby niniejszego artykułu naukowego:

- 1) Jak funkcjonariusze Policji zapatrują się na obecność swojej formacji w czasie protestów kobiet, a także na działania podejmowane przez tę instytucję?
- 2) Jak respondenci redefiniują swoją pozycję zawodową i prywatne poglądy względem odbywających się protestów kobiet?
- 3) W jaki sposób funkcjonariusze Policji odnoszą się do instytucji publicznych i podejmowanych działań politycznych?

1.2. Metody, techniki, narzędzia badawcze i organizacja badań

W niniejszym projekcie zastosowano metodę badań jakościowych. Wykorzystano technikę pogłębionego wywiadu swobodnego. Za narzędzie badawcze posłużył projekt scenariusza wywiadu.

Biorąc pod uwagę fakt, że próby rekrutowania badanych w grupach zrzeszających funkcjonariuszy służb mundurowych (na ogólnodostępnych portalach społecznościowych) były bezskuteczne oraz że zapewnienie pełnej anonimowości badanym i wiarygodności udzielanych opinii wymagało przeprowadzenia badania z pominięciem oficjalnej drogi z uzyskaniem zgody na badanie i wskazaniem funkcjonariuszy do badania przez kierownictwo Policji – dobór badanych został przeprowadzony metodą kuli śnieżnej na bazie kontaktów nieformalnych. Specyfika zainteresowań naukowych autorki umożliwiła nawiązanie kontaktu z kilkoma zaznajomionymi funkcjonariuszami Policji, a także osobami, które mają styczność z innymi funkcjonariuszami Policji w różnych lokalizacjach – były to osoby z tzw. polecenia. Dodatkowo kilku funkcjonariuszy Policji zostało zrekrutowanych przez

swoich kolegów z tejże formacji. Zasada zapewnienia anonimowości i bezpieczeństwa respondentom (zwłaszcza o takiej specyfice zawodowej) uniemożliwia autorce dokonanie bardziej szczegółowego opisu doboru próby badawczej ze względu na możliwość identyfikacji osób, które wzięły udział w badaniu.

W trakcie rekrutacji uczestników do badania kilku funkcjonariuszy Policji odmówiło wzięcia w nim udziału. Jednak znaczna większość z chęcią do niego przystąpiła, czego powodem w odczuciu autorki było dokładne zaprezentowanie opisu badań – łącznie z celem i przeznaczeniem uzyskanych wyników; zapewnienie całkowitej anonimowości; postawa ukierunkowana na komfort respondenta; opieka naukowa nad projektem sprawowana przez Centrum Analiz Kryminologicznych IPSiR UW, a także pozytywna opinia Komisji ds. Etyki Badań Naukowych Uniwersytetu Warszawskiego, co zdaniem autorki stanowiło o autentyczności badacza, jak i projektu, a tym samym zapewniało poczucie bezpieczeństwa funkcjonariuszom Policji.

Dla zachowania anonimowości i ze względu na sytuację epidemiczną rozmowy były przeprowadzane telefonicznie. Długość trwania rozmowy z każdym funkcjonariuszem Policji była zależna od szczegółowości udzielanych odpowiedzi na postawione pytania, zazwyczaj wywiady trwały od 0,5–1,5 godziny. Autorka moderowała rozmowę, tak aby uzyskać możliwie najbardziej wyczerpujący materiał badawczy. Funkcjonariusze wyrazili zgodę na ponowną próbę kontaktu, w razie konieczności uzupełnienia braków w wywiadzie. Każdy wywiad został nagrany, a po dokonaniu transkrypcji rozmowy – nagrania zostały usunięte.

Ze względu na specyfikę próby badawczej istniała obawa, że wyniki badań będą zniekształcone, mimo wszystko charakterystyka społeczno-demograficzna czy światopogląd funkcjonariuszy Policji są względnie różnorodne. Warto jednak ponownie powtórzyć, że zebrane wyniki badań nie mogą być generalizowane na całą grupę zawodową, którą jest policja.

W badaniach wzięło udział 15 respondentów – 11 mężczyzn i 4 kobiety. Jeśli chodzi o wiek, kobiety mieściły się w przedziale od 25 do 42 lat, natomiast mężczyźni – od 25 do 52 lat. Były to osoby z różnych części Polski mające bezpośrednie, jak i pośrednie doświadczenia z protestami Strajku Kobiet. Zdecydowana większość reprezentowała wydziały prewencji (8 os.), ale znaleźli się także reprezentanci wydziałów ruchu drogowego (3 os.), dochodzeniowo-śledczego (2 os.), patrolowo-interwencyjnego (2 os.). Każda osoba biorąca udział w badaniu została poinformowana o możliwości zrezygnowania z odpowiedzi na pytania uznane przez siebie za drażliwe. Spisane transkrypcje rozmów zostały dodatkowo przedstawione respondentom i podlegały autoryzacji. Łącznie z uzupełniającymi rozmowami, proces przeprowadzania wywiadów trwał 2 miesiące. Transkrypcje wywiadów zostały poddane analizie w programie do analizy jakościowej – MaxQDA.

Dodatkowo dokonano analiz danych zastanych. W części drugiej przedstawione są wyniki analizy protestu w ramach Strajku Kobiet (hasła na banerach, form mobilizacji społecznej i sposobów zachowania) w ujęciu socjologicznym oraz analizy dyskursu medialnego (opinii protestujących o działaniach Policji, a także

głosów eksperckich w kwestii podejmowanych przez formację Policji czynności). W części trzeciej przedstawiono wyniki analizy udziału Policji w zabezpieczeniu protestów Strajku Kobiet.

2. Strajk Kobiet w ujęciu socjologicznym

2.1. Ruch społeczny – feminizm oraz współczesne znaczenie ról płciowych

Ruchy społeczne prowadzą do zmiany społecznej, ale są również tworzone przez zmiany społeczne (Morrison 1971: 113)

Skupiając się na definicji ruchu społecznego, wielu autorów podkreśla przede wszystkim cel, jaki jego istnieniu przyświeca, a jest nim osiągnięcie zmiany społecznej w konkretnej kwestii, do której został powołany. Rzadziej wspomina się, że na powstanie ruchu społecznego mają wpływ pewne okoliczności, które również mogą być określane kategorią zmiany społecznej (Nowosielski 2012: 8), np. gdy społeczeństwo zaczyna wyznawać nowe idee, wartości, zaczyna kierować się innymi normami (Sztompka 2012: 495–496). Można zakładać, że z takich zmian wyłonił się ruch feministyczny czy np. ekologiczny. Wspólne siły ruchu mają z kolei wywierać wpływ na zmiany społeczno-polityczne (Ekstowicz 2015: 48–49).

Feminizm spełnia przesłanki ruchów alterglobalistycznych. Współcześnie coraz widoczniejsze staje się zjawisko walki o prawa pewnych grup przy równoczesnym oderwaniu od konkretnej przestrzeni (Paleczny 2011: 15–25). Autorka nie zamierza umiejscawiać feminizmu w konkretnej teorii formowania się ruchów społecznych, ponieważ w każdej z nich znaleźć można cechy tożsame dla tego ruchu. Jak wskazuje Michał Nowosielski, teorie ruchów społecznych powinny być traktowane całościowo, jako osiągnięcie socjologii. Niestety, obserwowalna jest przeciwna tendencja określana jako model *theory-bashing*, czyli zjawisko ciągłej nagonki teoretycznej. Polega ono na negowaniu i dyskredytowaniu poprzednio powstałych teorii i tworzeniu „nowych”, konkurencyjnych i nierzadko sprzecznych między sobą. Jeżeli wcześniejsza teoria pomijała dany aspekt, stawał się on elementem dominującym kolejnej teorii, ze względu na to prace naukowe o ruchach społecznych bywają niespójne i chaotyczne (Nowosielski 2011: 19–20). Mimo wszystko, zdaniem autorki, specyfika ówczesnej rzeczywistości pandemicznej i publikacja wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 1/20 z 22 października 2020 roku spowodować mogły poczucie relatywnej deprivacji części polskiego społeczeństwa. Gigantyczna mobilizacja społeczna związana z protestem kobiet może być tego dowodem. W związku z tym warto wspomnieć o tej konkretnej teorii kształtowania ruchu społecznego. Teoria relatywnej deprivacji zakłada, że na powstanie ruchu społecznego ma wpływ niezaspokojenie na odpowiednim poziomie potrzeb, a w związku z tym odczuwanie pewnego rodzaju

upośledzenia (Goodman 1996: 335). Wynikać to może z drastycznych zmian społecznych, które blokują możliwość realizacji potrzeb, oczekiwań i osiągnięcie celów jednostki (Nowosielski 2011: 7–8). W innych słowach jest to występowanie niezgodności, sprzeczności pomiędzy oczekiwaniami danej osoby (lub grupy osób) a występującym stanem faktycznym (Posern-Zielińska 1975: 149). Dodajmy do tego nadzwyczajne okoliczności, z jakimi przyszło nam się wówczas zmierzyć, a poczucie krzywdy i niesprawiedliwości zdaje się je potęgować. Działalność ruchu miałaby zmierzać do zbiorowego wyeliminowania zaistniałego poczucia upośledzenia (Nowosielski 2011: 7–8).

W Polsce działa wiele organizacji feministycznych, spośród których większość wpisuje się w tak zwany ruch *pro-choice*, jednakże największy rozgłos w ostatnim czasie zyskał Ogólnopolski Strajk Kobiet (Urzędowska, Suchomska 2020: 16). Tak jak w wielu ruchach społecznych bywa, osoby protestujące przeciwko zaostreniu prawa aborcyjnego nie zawsze stuprocentowo utożsamiały się z organizacją Strajku Kobiet czy działaniami podejmowanymi przez jego kierownictwo. Mimo wszystko długotrwanie łączyły siły w walce o wspólny interes społeczny (Kacprzak 2021).

Biorąc pod uwagę badania postaw polskich kobiet, które dystansują się nawet od terminu „feministka/feminizm”, trudno stwierdzić, żeby każdy uczestnik protestu był zwolennikiem powszechnie dostępnej aborcji. Zjawisko to ilustrują słowa 29-letniej kobiety, przywołane w tekście Moniki Frąckowiak-Sochańskiej: „Nie jestem zwolenniczką jakiegoś skrajnego, wojującego feminizmu, chociaż moje poglądy mogą w tej kwestii mówić coś zupełnie innego” (Frąckowiak-Sochańska 2011: 154).

Jednak skrajne media prawicowe w Polsce kształtowały swoją retorykę o osobach protestujących, określając je „zwolennikami zabijania nienarodzonych dzieci” (Leszczyński 2021). Język ten jest często stosowany przez *pro-liferów*, którzy wyzbywają się naukowej terminologii i maksymalnie demagogizują, odwołując się przy tym do emocji i moralności odbiorcy (Budrowska 2000: 204–205).

Obecnie obserwujemy coraz większą swobodę w kwestii seksualności, rośnie świadomość seksualna, przełamuje się zakorzeniona pokoleniowo pruderia i związane z nią tabu. Na rewolucję seksualną duży wpływ wywarły między innymi ruchy feministyczne, wskutek czego zakwestionowano też narzucone wyobrażenia o tym, jak powinien zachowywać się „prawdziwy” mężczyzna, a jak kobieta (Palus 2006: 187).

Skutkiem przypisania wzorów zachowań może być kształtowanie stereotypów płci. Kobiety zgodnie z nimi zazwyczaj dbają o dom i zajmują się dziećmi, są wrażliwe i czułe, wobec mężczyzny charakteryzują się pasywnością, biernością, bywają niejako zależne, czasem naiwne, emocjonalne. Z kolei mężczyzna przedstawiany jest jako ten, który wykazuje się siłą fizyczną, zarabia na utrzymanie rodziny, charakteryzuje go czynność działania, większa dominacja i sprawczość. Obecnie obserwuje się coraz większą płynność, transformację tych ról (Marszałek 2008: 267–269). Współczesne kobiety (zwłaszcza te najmłodsze) wyróżnia większa niezależność. Mogą czuć się spełnione bez obowiązkowego macierzyństwa. Jeśli jednak decydują się na dziecko, pragną, aby jego wychowanie odbywało się na

zasadzie partnerstwa. To, jak można przewidywać, pozwala na obopólne realizowanie kariery i czerpanie radości z życia rodzinnego (Marszałek 2008: 275). Dzisiaj kobiety wybierają partnera skłonnego do egalitarnego podziału pracy na zasadzie posiadanych kompetencji, a nie typowo wynikających z przypisanej roli (Bobulska 2016: 56–57). Stereotypy w kwestii męskiej również ulegają osłabieniu, nie jest już konieczne potwierdzanie za wszelką cenę swej męskości (Olejniczak 2018: 106). Zdaniem autorki mężczyźni w dzisiejszych czasach wykazują często postawy feministyczne, wspierając kobiety w walce o ich prawa.

2.2. Protest kobiet 2020 – spór wokół wyroku TK

Mimo że ruchy społeczne często przechodzą w stan uśpienia, zdarza się, że wskutek wystąpienia szczególnych okoliczności budzą się one w obronie swoich praw i wolności (Sztompka 2012: 218). W Polsce taka sytuacja nastąpiła 22 października 2020 roku, kiedy to rozpoczęła się fala protestów społecznych. Powodem wyjścia ludzi na ulicę było ogłoszenie wyroku w kwestii przerywania ciąży przez polski Trybunał Konstytucyjny (Wyrok TK). TK stwierdził niezgodność z Konstytucją RP (z art. 38) przesłanki empiriopatologicznej dopuszczającej przerywanie ciąży, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo, że płód jest nieuleczalnie chory, a choroba zagraża jego życiu lub gdy płód jest nieodwracalnie upośledzony. Wyrok został opublikowany w dobie pandemii COVID-19, co jeszcze bardziej rozjuszyło znaczną część społeczeństwa (Czapliński 2021: 7). Dzień po ogłoszeniu wyroku na stronie rządowej znalazła się informacja o objęciu całego kraju czerwoną strefą, co również nałożyło kolejne restrykcje w kwestii zgromadzeń (Cała Polska 2020), a to z kolei interpretowano jako działanie mające zniechęcić do uczestnictwa w proteście przeciwko nowemu wyrokowi TK.

Przeciwnicy wyroku TK chętnie zwracali uwagę na artykuły 47 oraz 53 Konstytucji RP (Czapliński 2021: 10) – decyzyjność w kwestii własnego życia oraz wolność sumienia. Abstrahując od stanowionego prawa, równie często poruszane były kwestie typowo społeczne w kontekście usunięcia przesłanki empiriopatologicznej. Zwolennicy idei *pro-choice* zarzucali władzy brak podstawowej opieki dla osoby ciężko chorej lub niepełnosprawnej oraz jej rodziny (Bierzanowska 2020).

(...) bo żyjemy w nędzy, biedzie, wykluczeniu, nie mam już siły. Mamy podemolowane domy, matki są bite, matki są często gwałcone przez swoich niepełnosprawnych, nieświadomych w ogóle synów. Mamy już dość po prostu, zamknęliście nas jak szczury w klatkach, zostawiliście bez jakiegokolwiek pomocy, bez jakiegokolwiek pomocy z zewnątrz, ja nawet nie mam jak zakupów zrobić. Do k**** nędzy, wy gnoje, macie zająć się tymi, którzy żyją (Front Demokratyczny 2020) – matka osoby z niepełnosprawnością na jednym z protestów Strajku Kobiet.

Kolejne argumenty były także wysuwane przez samych sędziów TK (Piotr Pszczołkowski oraz Leon Kieres), którzy znajdowali się w składzie orzekającym

TK wyżej wspomnianego wyroku. Obaj zaprezentowali zdania odrębne do wyroku TK w kwestii usunięcia przesłanki empriopatologicznej (Miały 2021). Leon Kieres wyraził swoje osobiste poglądy, stwierdzając, że są one zgodne z nauką Kościoła, jednakże zauważył, że w nawiązaniu do Konstytucji powinien on chronić również prawa osób o innych poglądach (Aborcja 2020). Piotr Pszczółkowski z kolei 22 października 2020 roku mówił:

Piotr Pszczółkowski: *Czy jesteście przygotowani na skutki tego orzeczenia? (...)*

Barłomiej Wróblewski: *Prawo do życia należy się wszystkim...*

Piotr Pszczółkowski: *A kobietom?* (Partia Razem 2020).

Niektórzy prawnicy uznają wyrok TK jako nieważny z uwagi na fakt, że w składzie orzekającym znajdowały się osoby nieuprawnione do orzekania (Rak 2020). Bezstronność zdaje się jeszcze kwestionować fakt, że zasiadająca w składzie TK (obradującym w kwestii przesłanki empriopatologicznej) Krystyna Pawłowicz, będąc posłanką PiS, podpisała kilka lat temu wniosek dotyczący właśnie usunięcia empriopatologicznej przesłanki dopuszczalności przerywania ciąży (Jaźwiński 2021).

2.3. Protest kobiet – poparcie społeczne, motywacje uczestników, dynamika protestu

Protest Strajku Kobiet w 2020 roku uzyskał wysoką frekwencję, tym bardziej biorąc pod uwagę nietypową sytuację pandemiczną. Według szacunków, 28 października w całym kraju zebrało się około 430 tysięcy protestujących (Polskie Radio 24 2020). Co więcej, agencja badawcza Kantar przeprowadziła badanie opinii społecznej w sprawie protestów Strajku Kobiet. Zgodnie z ich sondażem aż 70% ankietowanych wyraziło poparcie dla protestów przeciwko wyrokowi Trybunału Konstytucyjnego. O tym, że protest kobiet mógłby być jeszcze większym wydarzeniem, świadczyć może fakt, że aż 57% badanych wspierało inicjatywę Strajku Kobiet nie uczestnicząc w niej osobiście, natomiast aktywne poparcie wyraziło 13% spośród wszystkich Polaków (Sondaż 2020).

Można też było dostrzec, jak wiele różnego rodzaju grup społeczno-zawodowych (nawet mimo podziałów) połączyło swoje siły podczas protestu kobiet (Rolnicy 2020). W protestach kobiet brały udział m.in. osoby starsze, np. ruch społeczny „Polskie Babcie” (Drzażdzewski 2020). Uwidoczniła się także wspierająca postawa mężczyzn, jeśli chodzi o protesty i prawa kobiet (Rojewski 2020). Zgodnie z raportem Kantar, to młodzież, jak można było przypuszczać, stanowiła największą grupę uczestników protestu. Co trzecia osoba w grupie 18–24 lata uczestniczyła w tym wydarzeniu – 29% (Sondaż 2020). Również wielu polskich celebrytów wypowiedziało się publicznie na temat decyzji Trybunału Konstytucyjnego, okazując w tej kwestii swoje niezadowolenie (Soporowska 2020).

Na stronie Centre for Social Cognitive Studies Kraków ukazał się raport z badania, w którym wzięło udział 3389 osób. Spośród nich aż 92% respondentów sprzeciwiało się wyrokowi TK (3050 osób). Wyrazili oni również znaczną moty-

wację do aktywności (nawet długotrwałej) mającej na celu powstrzymanie nowo wprowadzonych zmian przez TK. O tym, jakie niezadowolenie wywołała zmiana zaproponowana przez TK, świadczyć też może fakt, iż 27% ankietowanych nie brało wcześniej udziału w protestach dotyczących zaostrzenia ustawy aborcyjnej, a 17% – nie angażowało się wcześniej w jakiegokolwiek inne protesty. Co ciekawe, respondenci w zdecydowanej większości wyrazili sprzeciw wobec stosowania przemocy dla osiągnięcia stawianych postulatów (Jaśko et al. 2020: 3–20).

Działalność ruchów społecznych i możliwość manifestowania swoich postulatów stanowi immamentny element funkcjonowania państw demokratycznych, a same protesty, jak wskazuje wielu badaczy, pełnią istotną rolę, jeśli chodzi o rozwój polityczny kraju. Zgodnie z literaturą przedmiotu instytucje publiczne i partie polityczne mogą mieć szczególne znaczenie w kształtowaniu oraz mobilizacji działań zbiorowych. Istnieje wiele, czasem zupełnie sprzecznych, teorii tłumaczących tę relację (Della Porta 2009: 223–229; Su 2015: 149). Patrząc na mobilizację społeczną, a także na liczbę odbywających się protestów przeciwko zaostrzeniu prawa aborcyjnego w Polsce, warto zwrócić uwagę na teorie wyjaśniające relację władza–obywatele.

Naukowcy sugerują, że struktura reprezentacji partyjnej w kraju może odzwierciedlać liczbę doświadczanych przez państwo protestów. Im lepsza reprezentacja przejawiająca się uwzględnianiem interesów społecznych wielu grup, tym mniejsza liczba protestów. Jeśli w odczuciu obywateli reprezentacja partyjna nie przystaje do oczekiwań społeczeństwa, tym chętniej mobilizuje się ono do działań zbiorowych. Choć bywa, że wówczas partia rządząca prowadzi politykę mającą na celu zmniejszenie liczby protestów. Te zależności, zdaniem autorki, miały znaczenie w kwestii odbywających się protestów kobiet. Są też badacze twierdzący, że częstotliwość protestów zwiększa się, kiedy większość rządu stanowią osoby o podobnym światopoglądzie, aktywiści mają wówczas nadzieję, że wywrą wpływ na zmianę (m.in. Kathleen Bruhn). Inny pogląd bardziej przystaje do ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce, tj. występowanie istotnej zależności pomiędzy protestami społecznymi a partiami o zbliżonym światopoglądzie, jeśli te ostatnie znajdują się w opozycji. Współdziałanie tych dwóch prowadzi do obustronnych korzyści, partie opozycyjne mogą poszerzać swój elektorat, natomiast ruchy społeczne uzyskać dofinansowanie do swojej działalności, umocnić swoją pozycję w mediach, a także zyskać kolejnych zwolenników. Wskazuje się także, że wielkość obozu opozycyjnego nie wystarcza do działań zbiorowych, istotny jest także brak jego fragmentacji, a więc zjednoczenie (Su 2015: 149–153). Patrząc na polskie realia opozycyjne, można założyć, że ta przesłanka nie została spełniona. Otwartość systemu ma również znaczenie dla istnienia ruchów społecznych. Mówi się, że większe możliwości uczestnictwa w referendum lub odwoływania się do decyzji powstałych na szczeblu administracyjnym działają pokrzepiająco na obywateli, którzy mają choć minimalne poczucie sprawczości (Della Porta 2009: 226).

Yen-Pin Su, badając zależności pomiędzy państwem a działalnością ruchów społecznych i odbywającymi się protestami, wskazał, że poziom demokratyzacji

ma szczególne znaczenie, jeśli chodzi o liczbę protestów mających miejsce w danym kraju. Szerokie możliwości realizowania interesów danych grup skutecznie zniechęcają do udziału w antyrządowych protestach (Su 2015: 160). Patrząc na retorykę wysuwaną m.in. przez środowiska lewicowe, Polska jest coraz dalej od demokracji, interesy wielu grup są marginalizowane, co z kolei może prowadzić do jeszcze większej mobilizacji w zakresie manifestowania odmiennych postulatów. Działania podejmowane przez władzę podczas rosnącego w latach 2020–2021 sporu wokół aborcji skoncentrowane były na stłumieniu powstałego konfliktu. To potwierdzałoby tezę, że ekskluzywna strategia działania państwa (tłumienie konfliktu) wskazuje na spójność ideologiczną danych partii, a inkluzywna jest otwarta na nowe żądania, będąc przy tym niejednorodna światopoglądowo (Della Porta, Diani 2009: 229).

Początkowo na protestach Strajku Kobiet zauważalna była gigantyczna mobilizacja społeczna (Protesty Strajku 2020). 30 października odbył się tzw. marsz na Warszawę. Rzeczniczka stołecznego ratusza podała informację, że wówczas liczba protestujących na ulicach Warszawy wyniosła około 100 tysięcy osób („Marsz na Warszawę” 2020). Tuż po formalnym opublikowaniu wyroku TK w Dzienniku Ustaw wydarzenia ucichły, choć można było zakładać, że moment opublikowania wyroku podgrzeje atmosferę protestujących.

2.4. Pokolenie Z i jego sprzeciw wobec władzy

Pokoleniem Z określa się osoby urodzone po 1990 roku, choć w tym zakresie widać zróżnicowanie w zależności od źródła. Jest to generacja wychowana w erze komputerów i Internetu. Określa się ich jako pewnych siebie, znacznie bardziej (w porównaniu do innych pokoleń) otwartych, różnorodnych (a także przyzwalających na różnorodność), zaangażowanych społecznie – wykazujących zainteresowanie problemami współczesności. Wyznają oni inne wartości niż wcześniejsze pokolenia – pieniądź i status mają dla nich mniejsze znaczenie niż brak dyskryminacji czy uczciwość. Są niecierpliwi, wiedzę czy dobra chcieliby zyskać jak najszybciej, są bardziej skłonni do ryzyka (Żarczyńska-Dobiesz, Chomątowska 2014: 407–408).

Największą grupę na protestach kobiet stanowiła młodzież (Kubicki 2020). Nic też dziwnego, że według najnowszego raportu CBOS osoby w wieku 18–24 lata wykazują zainteresowanie polityką znacznie bardziej niż kiedykolwiek w tej grupie wiekowej. Ich poglądy w większości są lewicowe (Młodzi 2021), można stwierdzić, że obecność osób młodych na protestach kobiet jest nie tylko oznaką wsparcia kobiet, ale również sprzeciwu wobec Kościoła i władzy w takiej formie. Młodzież (można założyć, że zwłaszcza pokolenie Z) ma inne wartości, pragnie większej równości, otwartości, wzrasta z inną świadomością społeczną (Sokalska 2021). Najbardziej intrygujące wydają się metody okazywania sprzeciwu, które obecnie uległy transformacji. Młodzież proponuje szeroki wachlarz kreatywnych rozwiązań, od tych bardziej bojowych (ang. *militant*), zupełnie poważnych, aż po całkowicie

zartobliwe i humorystyczne (Kreska 2020). Jak można przypuszczać, to te bojowe sposoby walki były najczęściej dyskutowane publicznie – np. napisy na elewacjach budynków (Wandale 2021), wykrzykiwanie przekleństw. Zdaniem protestujących taki język nie ma wymiaru bezmyślnego awanturnictwa, a oznacza głęboki gniew i poczucie bezsilności (Wiśniowska 2020). W tym zakresie można chociażby przytoczyć socjologiczną teorię frustracji-agresji. Na skutek deprywacji, czyli niemożności znalezienia pewnych rozwiązań, dochodzi do frustracji, to z kolei wyzwała w człowieku zachowania agresywne, bojowe (Waligóra-Huk 2015: 30). Pojawienie się m.in. przekleństw ma być zdaniem protestujących objawem braku skuteczności innych metod. Protestujący pisali na banerach „Kiedy szły z parasolkami – drwiliście. Kiedy stały z białą różą – kpiliście. Teraz mówią „w*****” – zrozumieliście?” (Potrybacz 2020).

Są też i tacy protestujący, którzy nie do końca utożsamiali się z wulgaryzmami. Na wydarzeniu facebookowym „Aborcja z nami, c*** z wami” jedna z dziewczyn napisała „Kochane/kochani, czy naprawdę hasło nie może być nieco łżejsze? Tak, ja też mam same przekleństwa na ustach, ale nam potrzeba zasięgu i solidarności” (Kacprzak 2021).

Analizując te bardziej sugestywne postawy manifestujących, można zwrócić uwagę na przebranie pewnej kobiety, która na wysokości swojego łona umieściła wizerunek dziecka w trumnie. Nad trumną widniał napis *Nie będę żywą trumną* (Jerzmanowski 2020). Były też kobiety przebrane za Podręczne, nawiązujące strojem bohaterki książki *Opowieści podręcznej* do obecnej sytuacji w kraju (Kromer, Frątczak 2020). Hasłami na banerach skłaniającymi do refleksji były chociażby: „Chcę leczyć pacjentki, nie inkubatory” (Urazińska 2020), „Martwa dziecka nie urodzę” (Walczak 2020). Na protestach kobiet mimo wszystko nie zabrakło też humoru. Niektóre hasła przeszły do historii jako memy „Ten rząd jest potrzebny jak alarm w Multipli”, „Jesteście gorsi niż rozwodniony aperol”, „Wokulskiemu lepiej szło z Łęcką niż wam z rządem”, „Nigdy nie będziemy chciały od was nic z Avonu” (Transparenty 2020).

3. Udział Policji w zabezpieczeniu protestów Strajku Kobiet

3.1. Wolność zgromadzeń – ograniczenia i interpretacja

Zgodnie z artykułem 57 Konstytucji RP każdemu człowiekowi przysługuje wolność zgromadzeń. Jedynym aktem prawnym umożliwiającym ograniczenie tej wolności jest ustawa. W 2020 roku, kiedy sytuacja pandemiczna nałożyła się dodatkowo z protestem Strajku Kobiet, wybuchła zażarta dyskusja w kwestii granicy wolności zgromadzeń (Szołucha 2021). Jak informowała policja, odbywające się wówczas zgromadzenia były nielegalne (Krzymińska 2020). Ogłoszenie wyroku z dnia 22 października 2020 r. sygn. akt K 1/20 przez Trybunał Konstytucyjny było

dość nieoczekiwane, zwłaszcza że miało to miejsce u szczytu pandemii. Prawo o zgromadzeniach przewiduje jednak możliwość społecznego manifestowania w takich przypadkach. Trybunał Konstytucyjny sam nawet ustanowił definicję tzw. zgromadzenia spontanicznego (Dobrowolska 2020). Rzecznik KGP Mariusz Ciarka stwierdził, że o braku spontaniczności wydarzenia świadczy m.in. umawianie się organizatorów znacznie wcześniej na portalach społecznościowych (Strajk Kobiet 2020a). Inni podważają ten argument, twierdząc, że zgromadzenie spontaniczne charakteryzuje się swym niezarejestrowaniem, a samo „skrzyknięcie” protestujących w Internecie nie ma nic do rzeczy (Legitymowanie 2021). Jedynym aktem prawnym mogącym ograniczyć wolność zgromadzeń (jak wynika z Konstytucji) jest ustawa, nie zaś rozporządzenie Rady Ministrów (Wiem, że... 2020). Innym sposobem, który umożliwiłby ograniczenie protestującym manifestowania swojego niezadowolenia, byłoby ustanowienie stanu wyjątkowego lub stanu wojennego (Trociuk 2021: 67). Powielanie informacji o nielegalności zgromadzenia miało być może wpłynąć na uczestników i powstrzymać ich od udziału w proteście z uwagi na możliwe dla nich konsekwencje (Protesty 2021a).

3.2. Podstawy prawne działań Policji wobec osób protestujących

Zgodnie z ustawą o Policji, formacja ta ma utrzymywać bezpieczeństwo i porządek publiczny. I choć zgromadzenia odbywające się na przełomie 2020–2021 roku były legalne, to niektóre działania polskiej Policji wzbudzały wątpliwości sporej części społeczeństwa. Wydarzeniami, które odbiły się szerokim echem, były m.in. protesty z 18 listopada (Strajk Kobiet 2020b) i 28 listopada (Siałkowski 2020), kiedy stosowano środki przymusu bezpośredniego, jak sugerowano w mediach – nieproporcjonalne do sytuacji.

Badacze stworzyli klasyfikację strategii działań funkcjonariuszy Policji wobec osób protestujących, wśród których wymieniono: przymus – w tym mieści się siła fizyczna oraz użycie broni; perswazja, która polega na wcześniejszym nawiązaniu kontaktów z przedstawicielami/organizatorami protestu; strategia informacyjna – kontrolowanie zachowań aktywistów poprzez techniki audiowizualne w celu wykrycia np. przypadków łamania prawa. Utworzono także dwa modele nadzorowania porządku publicznego przez funkcjonariuszy Policji – eskalacji oraz model kontroli negocjowanej. Ten pierwszy charakteryzuje się intensywnym stosowaniem środków przymusu bezpośredniego, dystansem wobec nowszych form protestu, a także ograniczoną, zredukowaną komunikacją pomiędzy funkcjonariuszami Policji a aktywistami. Model kontroli negocjowanej zawiera większe poszanowanie nawet skrajnych form protestu, unika przy tym stosowania środków przymusu bezpośredniego (o ile to możliwe). Komunikacja z demonstrantami w tym modelu odgrywa kluczową rolę, wierzy się, że jest ona w stanie pozytywnie wpłynąć na przebieg protestu (Della Porta 2009: 219–220). Jeśli chodzi o protesty kobiet w latach 2020–2021, początkowo widoczny był model kontroli negocjacyjnej, z czasem, zdaniem wielu demonstrantów, intensyfikacji uległo stosowanie środków przymusu bezpośredniego – w tym przypadku miał zastosowanie model eskalacji.

Badacze próbowali także uzyskać odpowiedź na pytanie, dlaczego przy określonych protestach społecznych pojawia się represja ze strony Policji, a przy innych nie, lub jest jej mniej? Stworzyli więc kilka podejść do tego zagadnienia: podejście oparte na zagrożeniu; na słabości; interaktywne podejście groźby i słabości. Pierwsze podejście wskazuje – im większe zagrożenie dla władzy, tym występowanie represji staje się bardziej prawdopodobne. Inni do tego podejścia zaliczają także liczbę osób zgromadzonych na protestach – im większa, tym bardziej to wydarzenie zagraża władzy, wskutek czego intensyfikacji ulegają represje. Podejście oparte na słabości dotyczy występowania większych represji przy protestach osób definiowanych przez władzę jako „słabsze”, najczęściej są to różnego rodzaju mniejszości społeczne. Ostatnie podejście łączy oba wcześniej wspomniane. Autorka niniejszej pracy uważa, że podejście interaktywne, groźby i słabości ma zastosowanie w przypadku protestów odbywających się w latach 2020–2021. Jako czynnik zagrażający w tym przypadku uznać można gigantyczną mobilizację społeczną oraz tematykę, jakiej dotyczyły ówczesne demonstracje, za czynnik słabości – grupę osób uczestniczącą w wydarzeniu, tj. kobiety oraz ich sojusznicy (najczęściej środowiska lewicowe), definiowanych przez władzę jako grupy słabsze (Earl, Sould, McCarthy 2003: 582–584).

Działania podejmowane przez policjantów na protestach kobiet (inne niż środki przymusu bezpośredniego), wyczerpały najpewniej wszelkie możliwe ścieżki egzekwowania posłuszeństwa uczestników zgromadzeń. Legitymowano, spisywano, było też sporo zatrzymań, mandatów, wniosków o ukaranie do sądu czy dodatkowo – z uwagi na pandemię – przekazywano informacje do sanepidu, w związku z naruszeniem obowiązujących obostrzeń przez protestujących (Policja 2021). Zdarzały się również rutynowe kontrole osobiste (Bicie 2021). Utrudnieniem dla protestujących miało być także blokowanie ulic w kordonach policyjnych czy tzw. kotły, które blokowały uczestnikom drogę opuszczenia zgromadzenia (Sitnicka 2020). Sądy uznawały m.in. zatrzymania za środek całkowicie nieproporcjonalny do sytuacji i pozytywnie rozpatrywały napływające do nich zażalenia osób zatrzymanych (Skarg na zachowanie 2021). W sprawie kotłów interweniował sam RPO, twierdząc, że mogą mieć one jedynie zastosowanie w wyjątkowych sytuacjach, np. aby odgrodzić osoby zagrażające innym – łamiąc prawo lub będąc agresywnymi. W innym wypadku zachodzi stanowcze ograniczenie praw osób protestujących, a tym bardziej nie jest możliwe zastosowanie wymaganego odstępu (BIP RPO 2020a). Podobnie nieproporcjonalna była dolegliwa kontrola osobista – z relacji jednego uczestnika (17 lat) wynika, że musiał się rozebrać do naga (BIP RPO 2020b). Jeśli chodzi o środki przymusu bezpośredniego, nie zabrakło użycia gazu (także w kotle, co uniemożliwiło ucieczkę od substancji), zakuwania w kajdanki (za plecami), czy użycia pałki teleskopowej (BIP RPO 2021).

Podczas protestu Strajku Kobiet wielu uczestnikom zarzucono różnego rodzaju przewinienia (Chelmiński 2020). Najbardziej dyskusyjnymi sytuacjami było z pewnością malowanie po zabytkach, pomnikach czy zakłócanie mszy (Chabasiński 2020). Zdarzało się i naruszenie nietykalności cielesnej funkcjonariusza – unormowane w art. 222 kodeksu karnego (Kuczera 2021a). Przyczyną zatrzymania

kilku osób była czynna napaść, zniszczenie mienia czy znieważenie (Strajk Kobiet 2021a), uczestnicy protestu często także odmawiali podania danych osobowych (Strajk Kobiet 2021b). Kilka osób zatrzymano na podstawie stwarzania zagrożenia – dla życia, zdrowia, mienia (BIP RPO 2020c). Uzasadnionych zatrzymań z pewnością było więcej, ale rzucają się także w oczy tendencyjnie wykorzystywane podstawy prawne, np. art. 52 kodeksu wykroczeń – organizowanie zgromadzenia (Kuczera 2021b), art. 254 kodeksu karnego – udział w zbiegowisku (BIP RPO 2020c). Paradoksalna wydaje się też użyta podstawa dotycząca przyklejania np. plakatu, ulotki, napisu (BIP RPO 2020c) – art. 63a kodeksu wykroczeń.

3.3. Sposób postępowania Policji – zbiór relacji osób uczestniczących w proteście

Tak jak nieuprawnione jest stereotypizowanie, że wszyscy uczestnicy protestu popierali bojowe (ang. *militant*) sposoby okazywania sprzeciwu czy utożsamiali się w pełni z kierownictwem Strajku Kobiet, tak równie nieodpowiednie wydaje się stosowanie podobnie uproszczonego mechanizmu oceny wobec policjantów, twierdząc, że wszyscy z nich przekraczali uprawnienia. Większość osób, które doznały uszczerbku ze strony Policji (lub wypowiedały się zaraz po brutalniejszych interwencjach Policji), mówiło o niej niekorzystnie. Dla zobrazowania:

Został mi złamany nos przez policję (...) Są dobrzy policjanci, nie powiem, że nie (...) Jednak gdyby w szpitalu połowa lekarzy nie umiała wykonywać operacji, a połowa byłaby bardzo dobra w swoim zawodzie, to chyba połowę, która jest niewykwalifikowana zwolniono by (OKO.press 2021).

Ja nigdy w życiu nie doświadczyłam takiego upokorzenia, jakie doświadczyłam w radiowozie, który stoi tam na przystanku (...), w którym przez godzinę odmówiono mi pomocy medycznej (OKO.press 2021).

Pomimo atmosfery wzajemnej wrogości, nie brakowało też protestujących (przynajmniej połowicznie) solidaryzujących się z funkcjonariuszami Policji:

Ponad 50% z tych ludzi mają to samo zdanie co wy (...) to jest ich praca (...) nie wszyscy uwielbiają swoją pracę (...) w momencie kiedy zgodzicie się na to, że oni będą przeciwko wam – przegraliśmy, bo o to właśnie chodzi j***** Kaczyńskiemu (Yellowbox 2021).

Policja stara się wykonać ich pracę, z drugiej strony musi nas chronić. My nie mamy nic do nich, oni nam krzywdy nie zrobili (OKO.press 2020b).

Były i osoby wskazujące na upolitycznienie Policji i te mówiące o wolności i możliwości wyboru funkcjonariuszy, tj. zmianie pracy, sugerujące, że pozostanie w szeregach Policji jest niemal równoznaczne ze zgodą na to, co działo się w czasie protestów.

Prawda jest taka, że policja ma zielone światło na działania ponad prawem, a poczucie bezkarności w Policji już przekroczyło wszelkie granice (Ogólnopolski Strajk Kobiet 2020).

Nikt cię nie zmusza do tego, żeby być k**** za pieniądze, jeżeli chcesz być k**** za pieniądze to Twój wybór (Yellowbox 2021).

Jeśli chodzi o 18 listopada 2020 r., kiedy protest pod względem interwencji policyjnych stał się brutalniejszy, wielu uczestników nie rozumiało powodu, dla którego rozpylono w ich stronę gaz:

Czy my w jakikolwiek sposób atakujemy policję? Chcemy wyjść, chcemy iść dalej, chcemy spokojnie bronić naszych praw, nie używamy siły wobec nikogo, oni atakują nas gazem (OKO.press 2020a).

Jakiś czas później podczas tego samego protestu nieumundurowani policjanci zaatakowali demonstrantów pałką teleskopową. Była to chyba najczęściej dyskutowana publicznie sytuacja, jaka miała miejsce podczas protestów kobiet. I choć faktycznie na nagraniu dało się zauważyć próbę przechwycenia pałki przez uczestnika wydarzenia, grupa protestujących była przekonana, że ma do czynienia z kontrmanifestantami, którzy chcą zrobić im krzywdę. Słysząc nawet jak wołają policję na pomoc (OKO.press 2020a).

Trudno powiedzieć dlaczego policja użyła gazu i pałki (...) wyglądali na takich zwykłych bandytów, dresiarzy, ale założyli opaski policja w pewnym momencie (OKO.press 2020a).

Jak się okazało, wyżej wspomniani policjanci stanowili zespół Centralnego Pododdziału Kontrterrorystycznego BOA, który jak z art 5c. ustawy o Policji wynika, powołany jest do działań kontrterrorystycznych i wspierających w sytuacjach szczególnego zagrożenia.

3.4. Ocena działania Policji okiem ekspertów – wypowiedzi rzeczników prasowych Policji

Policja ze względu na pełnione obowiązki podczas zabezpieczania różnego rodzaju zgromadzeń często publicznie komentuje przebieg danego wydarzenia. Tym bardziej, jeśli zachowania protestujących czy funkcjonariuszy Policji są w odbiorze społecznym wątpliwe. W kwestii protestu Strajku Kobiet najczęściej słychać było wypowiedzi rzecznika prasowego KGP Mariusza Ciarki, KSP – Sylwestra Marczaka, a nawet i byłego rzecznika prasowego KGP – Mariusza Sokołowskiego.

Choć Mariusz Ciarka kilkakrotnie odwoływał się do apolityczności Policji (Telewizja w Polsce 2020) i faktu, że są oni bezstronnym uczestnikiem sporu (Strajk Kobiet 2020c), to trudno czasem spojrzeć na to przychylnym okiem. 28 kwietnia 2021 roku rzecznik prasowy KGP skomentował post Krystyny Pawłowicz (która przecież zasiadała w składzie orzekającym TK i podpisała się pod zaostreniem

prawa aborcyjnego) na portalu Twitter. Oprócz komentowania urody wyżej wspomnianej, powiedział o szacunku, na który zasługuje. Jak stwierdził, nie ma to żadnego powiązania politycznego, a posty przesyłane z jego konta prywatnego nie powinny być przedmiotem debaty publicznej (Rzecznik KGP 2021). Komentarze Mariusza Ciarki w sprawie Strajku Kobiet przewijały się przez media wielokrotnie, część z nich była typowo dyplomatyczna – np. aby okazywać swój sprzeciw pokojowo (Telewizja wPolsce 2020) czy nie postrzegać wszystkich obecnych tam ludzi jako dopuszczających się zachowań „dewiacyjnych” (Strajk Kobiet 2020c). W innych emocje wzięły górę – wyczuwalny był sarkazm „(...) Nie mogą zniszczyć, nie mogą rzucać kamieniami i to jest zdziwienie usprawiedliwiane jeszcze przez niektóre środowiska” (Telewizja wPolsce 2020).

W kwestii działań funkcjonariuszy Policji podczas zabezpieczania protestu rzecznik Mariusz Ciarka wypowiadał się pochlebnie, okazując mocny solidaryzm z grupą zawodową (Strajk Kobiet 2020c). Niektórzy mieli mu za złe, że nie przepraszał za sytuację z nieumundurowanym policjantem i pałką teleskopową (Mądel 2020). Potępił natomiast zachowanie funkcjonariusza ABW, który celowo potrącił uczestniczkę wydarzenia na ulicy (Pastuszka 2020).

Bardziej dyplomatyczne i obiektywne wypowiedzi wypływały z ust byłego rzecznika prasowego KGP – Mariusza Sokołowskiego. Nie szczędził on słów krytyki dla obu stron, stąd też jego wypowiedzi w odczuciu autorki były w większym stopniu akceptowalne społecznie. Uzasadniał, że złość protestujących nie powinna być kierowana wobec funkcjonariuszy, ponieważ to nie formacja Policji zasiadała w ławach TK podczas ogłaszania wyroku. Wskazywał równocześnie, że w kraju, w którym spora część z nas pamięta Milicję Obywatelską, społeczeństwo oczekuje więcej cierpliwości, wyrozumiałości (Nałęcz 2020). O taktyce z dnia 18 listopada 2020 r. powiedział następująco: „Ta taktyka, która została zastosowana wczoraj (...) nie wiem, czy jest dobrą taktyką (...) bo doprowadzi do eskalacji tej sytuacji” (Nałęcz 2020).

Jak dodał, znacznie bardziej podobały mu się działania Policji podczas największego Strajku Kobiet, co docenili też protestujący, a wydarzenie zakończyło się hucznymi brawami dla funkcjonariuszy za profesjonalne zabezpieczenie wydarzenia (Strajk Kobiet 2020d). Był też komentarz w kwestii nieumundurowanych funkcjonariuszy Policji i zastosowania pałki teleskopowej czy gazu, gdy również w głosie Mariusza Sokołowskiego nie zabrakło racjonalizmu i obiektywizmu.

Te osoby, które tam były mogły liczyć się z tym, że środki przymusu bezpośredniego będą stosowane (...) tu pojawia się pytanie, czy w tej sytuacji, którą mieliśmy wczoraj było to naprawdę potrzebne (...) Grupa policjantów nieumundurowanych wkracza w ten tłum, to pozostała część tłumowi nie wie tak naprawdę dlaczego ci policjanci wchodzi, bo tam nie ma czasu na wyjaśnienia, (...) a ten tłum nie do końca może to zrozumieć i to wtedy rodzi eskalację agresji (Strajk Kobiet 2020d).

Sporo pracy podczas odbywających się protestów Strajku Kobiet miał rzecznik prasowy KSP w związku z faktem, że te największe wydarzenia zazwyczaj miały

miejsce w Warszawie. Sylwester Marczak w swoich wypowiedziach starał się być rzeczowy i w miarę obiektywny, jednak negował pewne wątpliwe zachowania funkcjonariuszy podczas Strajku Kobiet, co ze sporym prawdopodobieństwem pogłębiało dystans społeczny wobec formacji Policji. Sylwester Marczak skomentował sytuację z funkcjonariuszem BOA i pałąk teleskopową następująco: „Nie widzę nieprawidłowości, by można było stwierdzić, że policjanci działali w sposób niewłaściwy” (Policja 2020). I choć informował o liczbie prowadzonych postępowań wobec funkcjonariuszy w sprawie pewnych naruszeń, zabrakło nawiązania bardziej zaawansowanego dialogu ze społeczeństwem (Miłosz 2021).

4. Analiza wyników badań własnych

4.1. Poglądy polityczne, przynależność religijna, stosunek do wyroku TK, opinia w zakresie legalności/nielegalności protestów

Autorka uznała, że aby lepiej zrozumieć pewne prawidłowości wskazane w problemach badawczych, warto rozpytać respondentów o wybrane konteksty społeczne. Z przeprowadzonych wywiadów z funkcjonariuszami Policji wynika, że aż 11 osób brało udział w zabezpieczeniach protestów kobiet w różnych częściach Polski (raz lub kilkukrotnie). 4 osoby nie pełniły zaś wówczas obowiązków służbowych. Ta kwestia wydaje się kluczowa, ponieważ znaczna część osób badanych ma bezpośrednie doświadczenia służbowe związane z zabezpieczaniem protestów kobiet. W wywiadach rozmówcy odwoływali się zarówno do najczęściej dyskutowanych zdarzeń prezentowanych w mediach, jak i własnego oglądu tegoż zgromadzenia.

Policja jest jedną z najważniejszych instytucji publicznych pełniących służbę związaną z bezpieczeństwem wewnętrznym kraju. Jej rola została jasno określona przez ustawę o Policji (Kołodziej 2020: 1). Jak pisał Didier Fassin, studia o organach ścigania pozwalają uchwycić dwie cechy: bezpieczeństwo rządu, jak i pracę Policji. Podkreślił także, że ta pierwsza definiuje drugą, a druga nadaje odpowiednią treść pierwszej (Fassin 2015: 7). Z uwagi na fakt, że formacja Policji niejako reprezentuje władzę, do zapewnienia trwałości systemu wymagane jest oddanie funkcjonariusza, a także jego niezależność i apolityczność.

Protesty społeczne związane z zaostreniem prawa aborcyjnego w Polsce wzbudziły dyskusje społeczne w kwestii niezależności polskiej Policji, a także jej apolityczności (Kołodziej 2020: 2). Zdaniem Michała Kruka, kwestia tzw. apolityczności nie jest wprost uregulowana w przepisach, ogranicza się ona jedynie do zasady zakazu przynależności do partii politycznej. W związku z czym funkcjonariusze Policji powinni powstrzymać się od manifestowania swoich poglądów, a prawo egzekwować w sposób bezstronny (Kołodziej 2020: 6). Mimo wszystko, funkcjonariusze Policji prywatnie korzystają z możliwości deklarowania swojego

światopoglądu, choć zdarza się, że pozostają zdystansowani wobec rzeczywistości społeczno-politycznej.

W związku z tym autorka tej pracy postanowiła rozpytać swoich badanych o ich poglądy polityczne, przynależność religijną, stosunek do opublikowanego wyroku TK zaostrzającego prawo aborcyjne w Polsce, a także opinię w zakresie legalności/nielegalności odbywających się wówczas zgromadzeń.

Autorka przewidywała, że znaczna część funkcjonariuszy Policji wyłamie się ze swojej apolityczności, deklarując otwarcie wyznawane poglądy polityczne. Jednak większość respondentów (8 osób) określało się jako osoby apolityczne lub przejawiało obojętny stosunek do polityki bez wskazania partii czy spektrum politycznego, które ich definiuje. 3 osoby wykazywały poglądy prawicowo-centrowe, 2 osoby określiły swój światopogląd polityczny jako centrum, 2 respondentów nie określiło ściśle swoich poglądów, jednak nadane przez autorkę kody *in vivo* wskazują, co następuje: „Ja wiem... antypis” (Funkcjonariusz 7, mężczyzna); „(śmiech) nie jestem za ekipą, która teraz rządzi” (Funkcjonariusz 14, mężczyzna).

Na podstawie przedstawionych przez osoby badane poglądów politycznych, trudno stwierdzić, jakie wyniki może przynieść dalsza analiza, tym bardziej, że 8 osób otwarcie nie zadeklarowało swojego światopoglądu. Kolejnym aspektem mogącym przybliżyć badacza do określenia specyfiki postrzegania rzeczywistości przez funkcjonariuszy Policji jest religia.

Zgodnie z danymi pochodzącymi z CBOS, w ciągu prawie trzydziestu lat odsetek osób wierzących znacznie spadł. Jak podają źródła, w sierpniu 2021 roku osoby wierzące stanowiły 87,4% (wcześniej 94%) (Religijność 2021). W związku z tym, a także faktem, że tematyka okołaborcyjna bywa łączona z religią, istotne było rozpytanie osób badanych o ich przynależność religijną. Jeśli chodzi o stosunek do Kościoła, zdecydowana większość (13 osób) określa się jako osoby wierzące, wśród nich znajdowali się także tacy, którzy sami inicjowali temat negatywnych aspektów Kościoła:

Często nie zgadzam się z tym, co się dzieje wokół wspólnoty Kościoła, jakieś tuszowanie przypadków pedofilskich, jestem bardzo negatywnie do tego nastawiony (...) (Funkcjonariusz 15, mężczyzna).

Cieężko mi zrozumieć, że ksiądz będzie mówił kobiecie, co ma robić (...) nie dotyczą go takie problemy jak brak środków do życia, brak pracy, może liczyć na pomoc innych księży, zakonnic, a są kobiety, które są samotne, wiedzą, że dziecko będzie chore, nie mają jak zapewnić dziecku środków do życia, nie mają skąd otrzymać pomocy (Funkcjonariusz 5, kobieta).

Jeśli chodzi o pozostałe osoby, to 1 – wyraziła sceptyczny stosunek do religii i do Kościoła, 1 – nie udzieliła odpowiedzi na zadane pytanie. Warto wskazać, że pomimo jednorodności uzyskanych wyników w tym zakresie, wielu funkcjonariuszy Policji przyznało, że bardzo rzadko zdarza im się praktykować religię. Tym bardziej ciekawy wydaje się dalszy przebieg badań, czyli odpowiedź na pytanie, czy na stosunek do aborcji i ogłoszonego w tym zakresie wyroku TK ma wpływ

deklarowana przez funkcjonariuszy Policji wiara, czy też sprawy duchowe odrywają od aspektów społecznych.

Kolejnym zagadnieniem, o które zostali rozpytani respondenci, był ich stosunek do ogłoszonego wyroku TK – zaostrzającego prawo aborcyjne w Polsce. Kwestia ta jest o tyle ciekawa, że dotarcie do wypowiedzi nawet pojedynczych funkcjonariuszy Policji na temat jakichkolwiek działań władzy (tym bardziej tych krytycznych) jest problematyczne. Interesujące więc dla czytelnika powinno być wskazanie, że wszystkie 15 osób wyraziło negatywne zdanie na temat wprowadzonych zmian w prawie aborcyjnym w Polsce.

Ja uważam, że... jako kobieta, że każdy ma prawo do wyboru i tyle, w pewnych kwestiach ja jako kobieta, gdyby dziecko miało się urodzić kalekie, chyba bym też tą aborcję dokonała, chciałabym mieć wybór (Funkcjonariusz 9, kobieta).

No ja nie jestem za tym wyrokiem, nie zgadzam się (...) rząd oczywiście chciał to wykorzystać, wiadomo, że ludzie wtedy byli bardziej czymś zaafekrowani, że musi iść do sklepu, że musi iść w masce, że trzeba pojedynczo, że do 12, bo jest godzina seniora, że ludzie wykupują papier toaletowy – a czy ja mam go w domu? No takie rzeczy były wtedy dla większości istotne, to ludzie, którzy interesują się bardziej tą problematyką, byli bardziej oświeceni, chcieli wiedzieć o tym, mieć wpływ (Funkcjonariusz 14, mężczyzna).

Kobieta, która ma jakiś wiek i już jest na tym świecie, to moim zdaniem ma większe prawo być na tym świecie, niż dziecko, które nie wiadomo, czy będzie żyło, czy nie (Funkcjonariusz 2, mężczyzna).

Co więcej, znaczna część osób badanych kształtowała swoje poglądy, opierając się na rozumie, jak mówili, patrzą na to „po ludzku” – aspekty religijne nie były kluczowe w tej konkretnej kwestii.

Kolejne pytanie dotyczyło legalności/nielegalności zgromadzeń w odniesieniu do protestów kobiet w czasie pandemii. Funkcjonariusze Policji często powołują się na fakt, że ich rolą nie jest interpretacja przepisów, tylko egzekwowanie ich przestrzegania. Nie było więc zaskoczeniem dla autorki, że kilka osób odpowiadało analogicznie: „Policjant ma się stosować do przepisów (...) Jeżeli coś wyraźnie mówi ustawa, coś zostało zatwierdzone, to jest coś, na czym my się opieramy (...)” (Funkcjonariusz 8, mężczyzna). Najwięcej, bo aż siedem osób wyraziło niejednoznaczny opinię w zakresie legalności zgromadzenia.

Jest takie określenie falandyzacja prawa, w tej chwili rzecznicy twierdzą, że protesty były nielegalne, bo było rozporządzenie o zakazie gromadzenia się, przemieszczania się, ale nie wiem, czy na potrzeby mediów, rządu nie robi się tego, że twierdzi się, że te protesty były nielegalne (...) człowiek zdroworozsądkowo myślący to wie, że rząd manipulował pewnymi rzeczami (Funkcjonariusz 14, mężczyzna).

Próbowałem te rozporządzenia rozłożyć na czynniki pierwsze, różne rzeczy się zmieniały, to nie było uregulowane w dobry sposób (...) mam mieszane odczucia, konstytucja mówi jedno, wszystkie te akty są niby zgodne z konstytucją i tak naprawdę ciężko to powiedzieć (...) był duży bałagan prawny (...) Rzecznik powiedział, co powiedział, tutaj odmówię odpowiedzi na to pytanie (Funkcjonariusz 6, mężczyzna).

Wiele osób, które zadeklarowało niejednoznaczny stosunek do legalności/nielegalności zgromadzeń, nierzadko w swoich wypowiedziach krytykowało postępowanie władz oraz przepisów wprowadzanych w tamtym czasie. Postawa funkcjonariuszy Policji wskazywała na chęć zrozumienia przepisów, które musieli egzekwować, a przy okazji zauważalna była bezradność ze względu na ich nieprecyzyjność.

W ocenie sześciu osób zgromadzenia były nielegalne. Jedynie dwie osoby stwierdziły jednoznacznie, że protesty były legalne. „Stanu wyjątkowego nie ma – ludzie mogą protestować, prosta sprawa” (Funkcjonariusz 15, mężczyzna).

Warto także zwrócić uwagę, że pomimo wielu niejednoznacznych opinii w kwestii legalności/nielegalności zgromadzeń, spora część funkcjonariuszy ze stanowczością stwierdziła, że odbywające się w tamtym czasie protesty kobiet były nielegalne. Bardzo skromna liczba osób (2 z 15) otwarcie przyznała, że obowiązujące przepisy w żaden sposób nie zabraniały manifestantom gromadzenia się. Można by zastanawiać się, co sprawiło, że 6 z 15 osób uznało, że protesty były nielegalne. Czy była to ignorancja, chęć obrony dobrego imienia Policji, czy rzeczywiste przeświadczenie o nielegalności zgromadzeń?

4.2. Stosunek do odbywających się protestów kobiet

Stine Krøijer, czerpiąc z badań Eduardo Viveirosa de Castro, dopatrywała się atmosfery wzajemnej wrogości w kontekście relacji pomiędzy funkcjonariuszami Policji a osobami protestującymi (*friend-enemy relation*), którą wyzwała tzw. natura Innego (Krøijer 2013: 34). Jak wiemy, podczas trwających protestów kobiet w Polsce, rzecznicy prasowi w imieniu Policji, jak i osoby protestujące miały sobie wzajemnie wiele do zarzucenia. Interesujący wydaje się więc stosunek funkcjonariuszy Policji do odbywających się protestów, pomimo tej wrogości.

Jeśli chodzi o stosunek do odbywających się protestów kobiet, dwóch respondentów było obojętnych na Strajk Kobiet, traktowali to wydarzenie jako obowiązek służbowy. Większość respondentów (13 osób) miało mieszane odczucia, tzn. pozytywnie odnosili się do samej idei, jednak równocześnie wskazywali negatywne strony tegoż wydarzenia – najczęściej były to zachowania chuligańskie, zwłaszcza w drugiej części trwania protestów lub upolitycznienie protestu. Równocześnie w dalszej części wywiadu podkreślali, że nie patrzą na wydarzenie jedynie przez pryzmat tych negatywnych zachowań.

Na początku, jak te protesty były, to jak najbardziej pozytywnie wspominał, natomiast później osoby prowadzące, te trzy Panie, które ogłosiły się przywódcami tego protestu, przekroczyły w mojej ocenie pewne granice dobrego smaku i uważam, że nie zyskały w oczach społeczeństwa – że były przekleństwa, obelgi, szarpania, to już nieważne, o jaki protest chodzi, czy to jest protest rolników, czy kobiet, czy kogokolwiek (...) Dopóki protest wyrażał to, co miał wyrażać, był pozytywny, później był odbierany negatywnie, jako przedłużający się, tak jakby ktoś chciał stworzyć fundament polityczny pod coś, już zaczęło się to źle odbierać (...) (Funkcjonariusz 10, mężczyzna).

Jak najbardziej popierałem, że walczyły o swoje prawa (...) czasem na gorąco, jak te protesty były, to rozmawialiśmy i z reguły każdy miał podobne zdanie, co ja, że popierał SK (...) jeżeli ktoś przychodzi i manifestuje swoje zdanie, jak najbardziej ma do tego prawo, a jeśli ktoś robi bydlę na mieście i rzuca kamieniami, no to chyba nie o to zupełnie chodzi (...) niech kobiety wychodzą i manifestują swoją zdanie, jest to ważne nie tylko dla kobiet, ale i dla nas (Funkcjonariusz 4, mężczyzna).

No idea jest, tym bardziej, że kobiety się wyzwoliły ledwie 100 lat temu, na początku XX wieku uzyskały prawa wyborcze, przez ileś tam lat nie stanowiły o sobie i świat idzie z postępem (...) kobiety mają prawo stanowić o własnym ciele i własnych odczuciach (...) A jak mogły inaczej zaprotestować? Napisać list do Pana na Nowogrodzkiej? (...) To tak samo jak po naszej stronie, to ludzie, przede wszystkim to młodzi ludzie, młodość musi się wyszumieć (...) zachowanie niektórych... no wiadomo tak 95–98% to przyszła po prostu wyrazić swoje myśli wspólnie, szli, skandowali hasła czy milcząco okazywali swój sprzeciw, a zawsze się znajdzie – tak samo i po naszej stronie – taki procent, który chce też zaistnieć (...) (Funkcjonariusz 14, mężczyzna).

Pomimo wskazania przez wielu funkcjonariuszy negatywnych aspektów protestu kobiet, dostrzegali oni istotność tego wydarzenia i pozytywnie odnosili się do jego idei. Wśród rozpytywanych funkcjonariuszy żadna osoba badana nie była nastawiona wrogo do tej inicjatywy. Warto też wspomnieć, że kilku funkcjonariuszy chętnie wzięłoby udział w proteście kobiet, gdyby wykonywali inny zawód „Jeżeli moja żona odczuwałaby taką potrzebę – bym ją wspierał na miejscu” (Funkcjonariusz 15, mężczyzna). „Jak najbardziej poszedłbym z rodziną” (Funkcjonariusz 11, mężczyzna). Nie wzięli jednak udziału ze względu na obawy przed konsekwencjami.

Dodatkowo, w kwestii poparcia strajków kobiet, autorka uznała, że interesujące będzie także przytoczenie sytuacji, w której funkcjonariusz Policji okazał gest solidarności. Obrazuje to cytat poniżej:

Byłem z partnerem, który popierał ten protest, byliśmy razem w patrolu, była taka sytuacja, że... tu trzeba też podkreślić, że u nas w [nazwa miejscowości] było całkiem spokojnie, przyjaźnie te protesty się odbywały, było coś takiego, że tłum krzyczał do policjantów „chodźcie z nami”, no i kolega włączył chwilowo sygnały, żeby pokazać, że jest z nimi. Ja to odebrałem tak, że raczej nie powinien tego robić, no ale chciał, to tak zrobił (Funkcjonariusz 3, mężczyzna).

Sytuacja ta jest kolejnym dowodem na gesty solidarności funkcjonariuszy Policji, o których mogliśmy wielokrotnie usłyszeć w mediach.

4.3. Zachowanie uczestników protestów i działania podejmowane przez policję – opinie

Do starć pomiędzy ruchami społecznymi a Policją dochodzi nierzadko, obie strony przekazują swoje narracje, władze (w tym policja) zarzucają protestującym brak określonego stanowiska wobec działań przemocowych, natomiast demonstranci chętnie krytykują funkcjonariuszy Policji za używanie nieproporcjonalnych środków i naruszanie praw obywatelskich (Della Porta, Peterson, Reiter 2006: 4).

Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, rolę Policji jest pośredniczenie w relacji pomiędzy władzą (instytucjami publicznymi) a konkretnymi obywatelami, którzy mogą tej władzy zaszkodzić (Holbraad, Pedersen 2013: 15). Badania wykazały, że im surowsze działania Policji tym zachowania protestujących znacznie bardziej odbiegają od normy, radykalizują się i odwrotnie. Strategia tolerancji w działaniach funkcjonariuszy Policji powoduje większą integrację wewnątrz ruchu, a to skutkuje odrzucaniem przemocy jako formy okazywania sprzeciwu (Della Porta 2009: 222–223). Z uwagi na wiele odbiegających od przyjętej normy zachowań manifestantów podczas protestów, autorka postanowiła rozpytać funkcjonariuszy Policji o stosunek do ich zachowania.

W kwestii uczestników protestów Strajku Kobiet, autorka rozpytywała zarówno o te negatywne, jak i pozytywne zachowania. Zachowania negatywne najczęściej dotyczyły wyzweń wobec funkcjonariuszy Policji czy naruszenia ich nietykalności cielesnej. Sporo osób wspomina także o osobach młodych w kontekście negatywnych zachowań tłumu. Widoczna jest tendencja w powoływaniu się na wydarzenia negatywne w Warszawie, natomiast w miastach, w których funkcjonariusze Policji pełnili obowiązki, najczęściej takie sytuacje nie miały miejsca. Mimo wszystko, retoryka kilku funkcjonariuszy Policji była podobna do przytoczonej poniżej:

Czasami jest też tak, że w tłumie są różne osoby, nawet i takie, które wcale nie popierają protestu (...) oni nie wiedzą, o co chodzi w proteście (...) czasami to nieszczęście idzie na konto tych kobiet, które chciały po prostu protestować (Funkcjonariusz 10, mężczyzna).

Jak wskazały wyniki badań, tylko trzy osoby doznały ataku personalnie.

Ja jestem jeszcze ratownikiem medycznym. Często na tych protestach też pomagam uczestnikom, jak ktoś dozna jakichś urazów, czy policjant. No i w trakcie takiej sytuacji zostałem zaczepiony przez taką pijaną osobę... Udzielałem pomocy uczestnikowi i myśleli, że coś mu chyba robię, dopiero jak zobaczyli torbę medyczną, to się uspokoili i stwierdzili „no... bywa” (Funkcjonariusz 15, mężczyzna).

Starsza kobieta w wieku gdzieś około 60 lat – oczywiście byłem ubrany w mundur, kamizelkę taktyczną – i powiedziała, że ja jestem przygotowany do bicia kobiet, tak jak w Warszawie biją (Funkcjonariusz 2, mężczyzna).

Zostałem uderzony jabłkiem, które ktoś z tłumu rzucił (...) ja zostałem wyznaczony do wyciągnięcia największego prowokatora (...) potem jak została przez nas zatrzymana, to tak wierzgała nogami, że mnie kopała (Funkcjonariusz 6, mężczyzna).

Biorąc pod uwagę fakt, że znaczna część osób badanych brała udział w zabezpieczaniu protestu kobiet (11 z 15 osób), bezpośredniego ataku doznało tylko trzech z nich, reszta osób negatywne spostrzeżenia opierała przede wszystkim na sytuacjach prezentowanych w mediach lub opowieściach kolegów z formacji.

Ten fragment analizy zakończyć można humorystycznym akcentem. Jeden z rozpytywanych przez autorkę funkcjonariuszy w nawiązaniu do okrzyku manifestantów „Zdejmij mundur, przeproś matkę”, powiedział:

Zadzwoiłem do mamy jak już z pracy wróciłem i powiedziałem, że przed chwilą mundur zdjąłem i że przepraszam mamę. Ona nie wiedziała, o co chodzi, ale wytłumaczyłem, i później zaczęła się śmiać (Funkcjonariusz 6, mężczyzna).

Jeśli chodzi o pozytywne zachowania uczestników – obserwowana była znaczna lakoniczność i zwięzłość opisu, respondenci zwracali najczęściej uwagę na pozytywne zachowania względem ich formacji, oprócz tego wskazywali na solidaryzowanie się społeczeństwa w walce o prawa kobiet, spokojne manifestowanie i przemarsze.

W Krakowie, czy innym z większych miast, tłum mijając policjantów (...) bił brawa (...) podejrzewam, że w mniejszych miastach też ktoś wyraził swoje zdanie, a jednocześnie zachowywał się normalnie albo przyjaźnie wobec policjantów, no to nie mogą mieć zastrzeżeń. (...) Widziałem nagrania, jak karetka potrzebowała się przedostać, to ludzie, jak słyszeli sygnały, tworzyli korytarz życia, to było takie cieszące, że są rzeczy ważne i ważniejsze, że ratowanie życia było ważne. W jakiś sposób taką swoją cegiełkę dołożyli (Funkcjonariusz 6, mężczyzna).

Tłum idący najwyczejniej podziękował za to, że jesteśmy, że dzięki nam mogą uczestniczyć w tym proteście i czuć się bezpiecznie. (...) samo to, że

ludzie potrafią się skrzyknąć i razem powiedzieć, że im coś się nie podoba, podobało mi się to (...) że ludzie pokazują, że coś jest nie tak (Funkcjonariusz 8, mężczyzna).

Oprócz tych oczywistych skojarzeń funkcjonariuszy Policji w kwestii pozytywnych zachowań tłumu, kilku z nich wskazywało także na poczucie humoru manifestantów, objawiające się w niektórych okrzykach czy hasłach na banerach demonstrantów.

James Q. Wilson w swojej pracy *Varieties of Police Behavior* stwierdził, że polityka, rozumiana jako konflikt o interesy wyznacza dominujący w państwie styl policyjny (Fassin 2013: 174). Podczas protestów kobiet funkcjonariusze Policji podejmowali wiele działań, które nierzadko polskie społeczeństwo odbierało negatywnie. Jak wskazywano, tyczyło się to między innymi zbyt zdecydowanych działań (definiowanymi przez niektórych jako agresja czy przemoc), a także koncentrowania sił policyjnych na terenach instytucji państwowych i kościołów, z pominięciem miejsc, gdzie grupowali się kontrmanifestanci zagrażający protestującym (Kołodziej 2020: 7–9).

Zdaniem Fassina, na pracę Policji, jak każdej instytucji publicznej wpływają pewne prawidłowości, od skodyfikowanych zasad postępowania (ustawodawstwo), posiadanych zasobów, środków, finansów czy nawet składu personelu. W przypadku pracy funkcjonariusza Policji istotny wpływ wywiera także: etos zawodowy, doświadczenie, odbyte szkolenie przygotowujące do pracy, wykształcenie, pomysł na organizację swojej pracy i ogólna refleksja nad realiami społecznymi. Jak dodaje Fassin, wszystko to składa się na ich habitus zawodowy, który definiuje, w jaki sposób funkcjonariusze Policji będą postępować w relacjach z obywatelami czy reagować m.in. na nakazy państwa (Fassin 2015: 7). W związku z tym autorka zadała pytanie otwarte na temat nieprawidłowych działań Policji podczas protestu kobiet – większość, bo aż 11 osób, uznała, że takie działania nie miały miejsca.

Nie, u mnie nie (...) przekaz medialny niestety często jest wyrwany z kontekstu i poddany dobrej obróbce (...) nie staram się kierować tą papką medialną i oceniać pracę kolegów z perspektywy innego miasta i tak dalej, nie można się do tego odnosić, policjant to człowiek (Funkcjonariusz 8, mężczyzna).

Tylko cztery osoby spośród 15 uznały, że takie działania miały miejsce:

Nie zgadzam się zawsze z tym, że działania naszych służb były do końca potrzebne i aż takie radykalne w niektórych przypadkach (...) było kilka takich sytuacji np. z funkcjonariuszami AT, z samochodem, kiedy funkcjonariusz ABW potrafił uczestnika protestu – też niepotrzebnie zareagował, jak zareagował (...) No niektórzy zatrzymani byli rozwożeni po różnych komendach, komisariatach, tam był brak informacji o zatrzymaniu tych osób dla osób najbliższych, czy dla obrońców, czy adwokatów (...) mogę to też częściowo zrzucić na ten chaos, który tam panował (...) ale to też mówię takie trochę niefajne (Funkcjonariusz 14, mężczyzna).

Będąc w pierwszych szeregach, byłem przerażony (...) naszymi dowodzącymi, którzy nie potrafili podejmować decyzji, które sytuacja wymagała [reakcji] (Funkcjonariusz 6, mężczyzna).

Większość osób badanych podeszła bezkrytycznie do działań swojej formacji podczas protestów kobiet. Często zwracali oni uwagę, że trudno jest im oceniać interwencje swoich kolegów, nie znając dokładnie specyfiki sytuacji, a tym bardziej mając do dyspozycji tylko kilkusekundowy filmik w Internecie. Ich opinie w większości dotyczyły miast, w których pełnili obowiązki służbowe.

Donatella Della Porta i jej zespół wskazywali, że strategie podejmowane przez służby publiczne (organy ścigania) świadczą o stopniu poszanowania praw i wolności w danym państwie. Innymi słowy, obywatele (osoby protestujące) postrzegają działania Policji jako wyznacznik poziomu demokracji w kraju. Co więcej, sposób reakcji Policji na odbywające się w krajach demokratycznych protesty jest istotną składową wizerunku tejże formacji (Della Porta, Peterson, Reiter 2006: 3). Jak wskazywała Stine Krøijer, wśród demonstrantów bardzo często krążą historie na temat niechlubnych działań podejmowanych przez funkcjonariuszy Policji, ma to na celu edukowanie manifestantów i przygotowanie do wielu sytuacji. Aktywiści często postrzegają funkcjonariuszy Policji jako fałszywych i podstępnych, którzy zachowują się uprzejmie w stosunku do osoby tylko po to, by zaraz ją aresztować (Krøijer 2013: 44). Z uwagi na fakt, że w części teoretycznej znalazło się kilka wypowiedzi protestujących na temat działań podejmowanych przez Policję, autorka postanowiła spytać samych funkcjonariuszy o to, jak postrzegają najczęściej dyskutowane w mediach działania podejmowane przez ich formację. Autorka rozpytywała więc o ocenę sytuacji, która miała miejsce na placu Powstańców Warszawy, gdzie nieumundurowany funkcjonariusz BOA używał pałki teleskopowej wobec uczestnika po próbie jej przechwycenia. Pytanie oparte było na wypowiedziach medialnych i miało na celu zebrać opinię w kwestii: obecności funkcjonariuszy antyterrorystycznych na protestach kobiet, zasadności użycia pałki teleskopowej w nieumięśnioną część ciała, a także braku ujawnienia przynależności do służby przed podjęciem interwencji. 12 osób badanych widziało negatywny aspekt działań funkcjonariusza BOA.

Nie no, nie wolno pałką uderzać w głowę, przepisy mówią tylko o uderzaniu w umięśnione części ciała – w głowę nie wolno. Przede wszystkim błędem było, że ten funkcjonariusz się w ogóle tam znalazł, ich obecność w ogóle nie była uzasadniona, jak nazwa wskazuje oddziały AT to oddziały antyterrorystyczne, do grup zorganizowanych czy niebezpiecznych przestępców, a to była tylko manifestacja, to jest zbędne używanie takiej siły, oni mają specjalne szkolenia z taktyki i obrony, mają w rękach specjalne siły, że umieją obezwładnić na amen osobę, to w ogóle nie powinno mieć miejsca, że oni brali tam udział (...) jeżeli my bierzemy udział to czasami bierzemy kamizelkę taktyczną z napisem Policja, czy tą żółtą, żeby wiedzieli, że to Policja, przed samym użyciem siły ta osoba też powinna wiedzieć, że to jest policjant, czy np. jakaś blacha na łańcuchu, tak jak czasami noszą

na szyjach – są różne oznaczenia, no traktowali go jak kibola, bo łysy, bo kark, no nie dziwne (Funkcjonariusz 14, mężczyzna).

Jeżeli to rzeczywiście był antyterrorysta, to może miał jakieś działania np. zatrzymania jakiejś konkretnej osoby, nie wiem, bo nie mam informacji od nas na ten temat. Być może była jakaś osoba niepożądana na tym marszu, która wymagała usunięcia. Jeżeli chodzi o oznaczenie – najczęściej są to takie opaski naramienne, jakieś oznaczenie na pewno powinno być (...) czasem ludzie zachowują się irracjonalnie. Jeżeli rzeczywiście uderzył pałką teleskopową w głowę, to ten policjant nie powinien już pracować w naszych szeregach. Nie wiem, co z tym oznaczeniem, może w trakcie zerwano te oznaczenie albo nie chciał się ujawniać na tyle – ciężko mi to oceniać (...) (Funkcjonariusz 15, mężczyzna).

Pytanie dotyczące działań podejmowanych przez funkcjonariusza BOA miało wiele aspektów. Choć oceny 12 osób badanych były jednorodne (dostrzegali nieprawidłowości w tej interwencji), to interpretacje przebiegały różnorodnie. Niektórzy dopatrywali się nieprawidłowości w obecności tego rodzaju służb na zgromadzeniu, ale brak ujawnienia przynależności do służby przez funkcjonariusza BOA przed podjęciem interwencji nie dla każdego był istotny. Inni stwierdzali, że obecność BOA nie powinna dziwić, a problemem było np. wymierzenie ciosu w nieumięśnioną część ciała. Zdarzały się także próby usprawiedliwiania sytuacji: wszystko działo się dynamicznie; nie powinno się wrywać pałki; mogło nie być czasu na założenie opaski itd.

Kolejno, w nawiązaniu do interwencji funkcjonariusza BOA – jeden respondent wyraził swoje zdanie w sposób niejednoznaczny, tylko dwie osoby badane nie miały zastrzeżeń, jeśli chodzi o tę interwencję, uznawały jej zasadność:

Normalne zachowanie i mogę powiedzieć, że w jego sytuacji postąpiłbym tak samo. Jeżeli ktoś podszedłby do mnie od tyłu i próbował wyrwać mi broń, to dostałby w przysłowiową lampę i nie patrzyłbym, bo mam do tego prawo, nie ma znaczenia, czy jest to kobieta, przedstawiciel LGBT, czy ksiądz (...) Ja, mimo że jestem facetem rosnę i mam prawie 100 kilo, nie podszedłbym do nikogo w tłumie i nie próbowałbym zabrać np. pałki teleskopowej, bo może być to np. kibol (...) jeżeli ktoś czuł się niebezpiecznie w tłumie, to mógł podejść do funkcjonariuszy, zwrócić uwagę tłumowi na to, czy funkcjonariuszy, że tutaj jest jakiś gość, tutaj zadziałały emocje (...) (Funkcjonariusz 4, mężczyzna).

Choć takie postrzeganie interwencji funkcjonariusza BOA znajduje się w znacznej mniejszości, jeśli chodzi o przeprowadzane badania opinię tę wyraziły 2 z 15, dla niektórych tego rodzaju narracja może być niezrozumiała. Jak wynika z wypowiedzi innej osoby badanej, „dopatrywanie się nieprawidłowości w działaniach funkcjonariusza BOA wynika z braku wiedzy społeczeństwa w tym zakresie” (Funkcjonariusz 13, kobieta).

4.4. Upolitycznienie formacji Policji

Państwo odgrywa istotną rolę podczas różnego rodzaju protestów społecznych. Badacze wskazują, że reakcją państwa na protesty odzwierciedla zachowanie Policji, które uczestnicy protestów nierzadko utożsamiają z represją, natomiast reprezentanci władzy – z podtrzymaniem prawa i porządku (Della Porta, Diani 2009: 218–219). Należy także podkreślić, że Policji daleko do bycia instytucją autonomiczną, nierzadko jej działania są ściśle powiązane z instytucjami politycznymi (Della Porta 2009: 223). W związku z tym należy stwierdzić, że zachowanie Policji to szczególnie czynnik wpływający na relacje pomiędzy obywatelami (ruchami społecznymi) a państwem (władzą). Michael Lipsky definiował funkcjonariuszy Policji jako ulicznych biurokratów, którzy swoimi działaniami reprezentują władzę (Della Porta 2009: 218–219). Inni określali funkcjonariuszy Policji jako strażników władzy (*gatekeepers*), a wskutek tego należących do systemu represji (Earl, Sould, McCarthy 2003: 585). Jak wskazują inni autorzy, polityczne represje nie pochodzą jedynie z góry (od władzy), ale także z dołu, czyli od wyższych w hierarchii przedstawicieli danych instytucji (Fassin 2015: 104). Pojawia się w tym względzie pytanie, przed kim odpowiadają organy ścigania, czy jest to społeczeństwo, czy władza? We Francji jest nawet odpowiednie określenie na policję służebną względem władzy „the prince’s police”, czyli policja książęca. Z kolei sami funkcjonariusze Policji wolą być określani jako „people’s police” – policja ludowa (Fassin 2013: 180–181). Jak mówił Max Weber, egzekwowanie prawa stało się ulubionym narzędziem władz do rozwiązywania problemów społecznych, co nierzadko skutkuje gigantyczną manipulacją Policji przez władze rządowe (Durão 2017: 239). Mimo wszystko, zdaniem Fassina, policja coraz bardziej bierze odpowiedzialność za to, co jest im narzucane (Durão 2017: 243). Jak wskazuje Tomasz Kołodziej, Policja w Polsce jest instytucją hierarchiczną, w której najwyżsi rangą przełożeni bywają odwoływani ze swoich stanowisk, wówczas gdy nastąpią zmiany we władzach politycznych lub gdy podejmują oni decyzje sprzeczne z wolą rządzących. Jest to istotny wskaźnik w kwestii upolitycznienia Policji. Wypowiedzi polityków partii rządzącej o stosowaniu bardziej zdecydowanych działań wobec manifestantów na protestach kobiet również wskazują, że policja bywa traktowana jako narzędzie władzy politycznej (Kołodziej 2020: 7–9).

W nawiązaniu do powyższego, kolejną interesującą dla autorki kwestią było upolitycznienie Policji. Pytanie wzorowane było na wypowiedziach internetowych uczestników protestu kobiet. 10 osób badanych uznało, że działania Policji mogą być w jakiś sposób sterowane politycznie:

Oczywiście, że tak. Jesteśmy pod MSWiA, więc tak naprawdę, aby instytucja taka jak Policja miała sens funkcjonowania w społeczeństwie, powinna być odłączona, a nie że jesteśmy chłopcami na posyłki partii PiS. Należy finansować Policję z podatków, które ja również jako policjant płacę (...) i być totalnie pod KGP – to powinna być odrębna instytucja (...) I tak

Szymczyk stara się, żeby instytucja ta nie była na posyłki rządowi, ale z reguły te stolki np. komendantów wojewódzkich są niestety polityczne, nie zawsze, ale często (Funkcjonariusz 4, mężczyzna).

Cztery osoby uważały, że politycy nie mogą mieć żadnego wpływu na działania Policji, jedna osoba nie wyraziła jednoznacznej opinii.

Fakt, że znaczna część funkcjonariuszy Policji dostrzega powiązania polityki z organami ścigania nie świadczy dobrze o całym systemie. Niezależnie od tego, jaka partia w danym momencie jest u władzy, policjanci mogą się czuć narzędzem w jej rękach. Jak wskazał jeden funkcjonariusz: „Proszę zauważyć, że przy zmianach partii rządzącej po wyborach zaraz zmieniany jest Komendant Główny Policji – niby poprzedni odchodzi na emeryturę, ale... temat rzeka” (Funkcjonariusz 7, mężczyzna).

4.5. Kościół a państwo (wyrok TK)

Kościół katolicki odgrywa w Polsce istotną rolę, niektórzy naukowcy (i nie tylko) uważają, że przyczyną tego stanu rzeczy jest jego udział w sprawie narodowej, m.in. „za komuny”, gdzie dla niektórych Kościół był jedynym przyczółkiem wolności. Mimo upływu czasu i zmiany specyfiki systemu politycznego w Polsce, Kościół stale oddziałuje na życie polityczne naszego kraju. W związku tym bywa on określany nietypowym aktorem na scenie politycznej (Kowalczyk 2014: 130). Obecnie głos Kościoła katolickiego można często usłyszeć w kontekście praw mniejszości seksualnych, praw reprodukcyjnych, pronatalizmu, czy ról płciowych. Jak sugerują środowiska lewicowe, partia rządząca ściśle współpracuje z Kościołem, a ten w związku z tym ma realny wpływ na kształtowanie rzeczywistości (Cienek, Kozański 2019). Nasuwa się w tym miejscu pytanie, czy Kościół mógł mieć jakikolwiek wpływ na władzę w kwestii wyroku TK zaostrzającego prawo aborcyjne w Polsce? Choć nie mieściło się to w zakresie problemów badawczych, autorka postanowiła w tym względzie rozpytać badanych funkcjonariuszy Policji o ich opinię.

Funkcjonariusze odpowiedzieli niemal jednogłośnie (13 osób) – Kościół mógł mieć wpływ na tę decyzję polityczną, tylko jedna osoba wyraziła odmienny pogląd na ten stan rzeczy, jedna osoba nie miała zdania na ten temat.

Teraz żyjemy w takich czasach, partią rządzącą jest taka partia, a nie inna, która mocno solidaryzuje z Kościołem. Myślę, że mógł być jakiś wpływ. Sama partia rządząca nie ukrywa tego, że jest ściśle związana z Kościołem, zasadami chrześcijaństwa. Jakiś wpływ mógł być (...) (Funkcjonariusz 5, kobieta).

Funkcjonariusze Policji w tej kwestii nie szczędzili słów krytyki zarówno władzy, jak i Kościołowi. Wielu z nich jest zdania (pomimo swojej wiary), że Kościół nie powinien wpływać na życie polityczne naszego kraju. Sugerują, by Kościół zajął się pielęgnowaniem wiary w ludziach i aspektami duchowymi.

Autorka niniejszej pracy z przeprowadzonej analizy postanowiła stworzyć typologię odnoszącą się do stosunku wobec protestów, działań Policji, a także działań podejmowanych przez władzę. Skategoryzowanie opinii odbywało się na skali: afirmujący stosunek (do odbywających się protestów, do działań Policji, do działań podejmowanych przez władzę), obojętny stosunek (analogicznie, jak wyżej), ambiwalentny stosunek, negatywny stosunek.

Żadna osoba nie znalazła się w gronie afirmujących protesty kobiet – poprzez tę kategorię autorka rozumie osoby, które całkowicie popierały ideę protestu i bezkrytycznie odnosiły się do występujących podczas wydarzenia zachowań odstępujących od normy. 13 funkcjonariuszy mieściło się w kategorii osób ambiwalentnie odnoszących się do protestów kobiet. To ci, którzy popierali ideę protestu kobiet, równocześnie wskazując negatywne aspekty tego wydarzenia (niektóre zachowania uczestników protestu). Dwie osoby odnosiły się obojętnie do wydarzenia – to tacy, którzy ani nie wspierali idei strajku, ani nie sprzeciwiali się jej. W rozmowach komentowali jedynie przebieg tych wydarzeń, sam protest traktowali jako pracę do wykonania. Żadna osoba nie prezentowała negatywnego podejścia do odbywających się wydarzeń okołaborcyjnych.

Jeśli chodzi o działania podejmowane przez policję na proteście kobiet, stosunek trzech osób badanych można określić jako afirmujący. Autorka przez to rozumie funkcjonariuszy podchodzących bezkrytycznie do jakichkolwiek działań podejmowanych przez formację Policji podczas protestów kobiet. 12 osób miało stosunek ambiwalentny, w tej kategorii mieściły się generalnie osoby pozytywnie (lub względnie pozytywnie) oceniające działania Policji, a równocześnie zwracające także uwagę na niewłaściwe działania swojej formacji.

Wszystkie 15 osób zakwalifikowanych zostało do kategorii negatywnie oceniających działania władzy. Funkcjonariusze o negatywnym stosunku do władzy to osoby, które krytycznie odnoszą się do wprowadzonych przez TK zmian, a także do momentu ich wprowadzenia. To również osoby aktywnie krytykujące działania władzy i wprowadzane w tamtym czasie przepisy oraz osoby, które otwarcie przyznają, że nie popierają obecnej władzy.

Kończąc, warto byłoby przytoczyć refleksję na temat protestów kobiet jednego funkcjonariusza Policji, który stwierdził: „Szanujmy się nawzajem, decyzje, które dotyczą nas fizycznie, naszego ciała, poglądów, które nie wchodzą w życie innych, powinniśmy podejmować sami” (Funkcjonariusz 8, mężczyzna).

4.6. Wnioski z badań

W naszym kraju od dawna trwa wojna ideologiczna pomiędzy środowiskami konserwatywnymi, katolickimi i lewicowymi. Brak jest jakiegokolwiek nici porozumienia, życie społeczne opanowała propaganda i dogmatyzm. Ten podział społeczeństwa wpływa niejako na upraszczanie wizerunku, np. niektórych grup społecznych i tworzenie stereotypów. Ilościowe zestawienie odpowiedzi uczestników badania w kwestii poglądów politycznych, Kościoła i religii, mogły tym samym sugerować ich negatywne podejście zarówno do aborcji, wyroku TK, jak i protestów Strajku Kobiet. Tak

jednak nie było, mimo iż większość badanych określała się jako osoby wierzące, a żadna z nich nie definiowała się przez spektrum lewicowego światopoglądu. Jednogłośnie wyrazili dezaprobatę wobec opublikowanego wyroku TK zaostrzającego prawo aborcyjne. Większość respondentów także dostrzegła ideę Strajku Kobiet, pomimo pewnych „wybryków”, jakie w jego trakcie miały miejsce. Negatywne spostrzeżenia na temat tłumy oparte były najczęściej na doświadczeniach pośrednich – z mediów. Jedynie pojedynczy funkcjonariusze Policji doznali ataku personalnie, mimo iż większość z nich brała udział w zabezpieczeniach. Jak podkreślali, nie definiowali całości wydarzenia na podstawie zachowań chuligańskich. To, co najbardziej przeszkadzało respondentom, jeśli chodzi o zachowanie tłumy, dotyczyło negatywnych działań wymierzanych wobec funkcjonariuszy Policji. Zachowania pozytywne także odnosiły się do obecności Policji na protestach, mowa tu między innymi o podziękowaniach dla funkcjonariuszy, oprócz tego wskazywano na solidaryzowanie się społeczeństwa i kulturalne okazywanie sprzeciwu. Respondenci w większości podeszli bezkrytycznie do działań Policji obserwowanych na protestach kobiet, jednakże 12 spośród 15 z nich dostrzegło negatywny aspekt zachowania funkcjonariusza BOA. Choć większość osób badanych nie potrafiła jednoznacznie wypowiedzieć się w kwestii legalności/nielegalności zgromadzeń w czasie pandemii, widoczna była krytyka ówczesnych przepisów i działań rządu w tym zakresie. W kwestiach niemieszczących się w problemach badawczych – znaczna część respondentów uznała, że Kościół mógł mieć wpływ na wyrok TK, a politycy – na działania Policji.

Zakończenie

Ogłoszenie wyroku TK zaostrzającego prawo aborcyjne wywołało niezadowolenie znacznej części społeczeństwa. Co więcej, zmiany te zostały dokonane w czasie pandemii, kiedy część Polaków utraciła źródło dochodów, a duża grupa odczuwała obawy o bezpieczeństwo zdrowotne. Kwestia dostępności aborcji nie była więc wtedy najważniejszym problemem dla społeczeństwa. Niewykluczone, że rządzący chcieli wykorzystać tę krytyczną sytuację pandemii i możliwe, że nie spodziewali się, że protesty społeczne przybiorą tak dużą frekwencję, a sam wyrok nie przejdzie w zapomnienie. Zdaje się także, że na rękę mogła być im fala krytyki wobec działań Policji, którą zaopatrzyli w nieuporządkowane przepisy prawne do egzekwowania posłuszeństwa obywateli. Krytyka skupiła się bowiem na Policji, a nie na rządzących. Należy oczywiście przyznać, że po obu stronach (protestujący – policja) dochodziło do zachowań niedozwolonych. Warto jednak spojrzeć na protesty Strajku Kobiet oraz zachowania zabezpieczającej je Policji także w oderwaniu od tych pojedynczych negatywnych zachowań. Sami badani policjanci w większości pozytywnie wypowiadali się o przebiegu protestów, które zabezpieczali i krytykowali nieprawidłowe działania Policji.

Projekt badania został przeprowadzony pod opieką naukową Centrum Analiz Kryminologicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Został on zgłoszony i 31 maja 2021 r. uzyskał pozytywną opinię Komisji Rektorskiej ds. Etyki Badań Naukowych z Udziałem Człowieka Uniwersytetu Warszawskiego w sprawie zgodności projektu badania naukowego z zasadami etycznymi.

Oświadczenie w przedmiocie konfliktu interesów

Autorka zgłaszanego artykułu oświadcza, że nie istnieje konflikt interesów. Tzn. autorka (albo jej pracodawcy lub sponsorzy) nie mają jakiegokolwiek bezpośredniego lub pośredniego finansowego, prawnego lub zawodowego interesu albo związku z innymi organizacjami lub instytucjami, które mogą mieć wpływ na omawiane w tekście badania.

Finansowanie

Autorka nie otrzymała dofinansowania na tę publikację.

Bibliografia

- Bobulska M. (2016). *'Kariera zawodowa kobiet a rodzina'* [Women's careers and the family]. W K. Pujer (red.) *Współczesna rodzina szanse – zagrożenia – kierunki przemian* [Contemporary family – opportunities – threats – trends of change]. Wrocław: Exante, s. 49–62.
- Budrowska B. (2000). *Macierzyństwo jako punkt zwrotny w życiu kobiety* [Motherhood as a turning point in a woman's life]. Wrocław: Fundacja na rzecz Nauki Polskiej.
- Czapliński P. (2021). *O nową umowę społeczną bunt październikowy 2020* [For a new social contract October 2020 rebellion]. Warszawa: Fundacja Batorego.
- Della Porta D. i Diani M. (2009). *Ruchy społeczne. Wprowadzenie* [Social movements. Introduction]. Sadza A. (przekł.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Della Porta D., Peterson A. i Reiter H. (2006). *'Policing transnational protest: An introduction'*. W D. Della Porta, A. Peterson i H. Reiter (red.) *The Policing of Transnational Protest*. Hampshire&Burlington: Ashgate Publishing Limited, s. 1–12.
- Durão S. (2017). *'Detention: Police discretion revisited (Portugal)'*. W D. Fassin (red.) *Writing the World of Policing The Difference Ethnography Makes*. Chicago, London: The University of Chicago Press, s. 225–249.

- Earl J., Sould S.A. i McCarthy J.D. (2003). 'Protest under fire? Explaining the policing of protest'. *American Sociological Review* 68(4), s. 581–606.
- Ekstowicz B. (2015). 'Procesy i ruchy społeczne w świecie na przełomie XX i XXI wieku' [Social processes and movements in the world at the turn of the 20th and 21st century]. *Civitas Homnibus: Rocznik Filozoficzno-Społeczny* 10, s. 45–55.
- Fassin D. (2013). *Enforcing Order An Ethnography of Urban Policing*. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Fassin D. (2015). 'Introduction governing precarity'. W D. Fassin (red.) *At the Heart of the State the Moral World of Institutions*. London: Pluto Press, s. 1–14.
- Frąckowiak-Sochańska M. (2011). 'Postawy polskich kobiet wobec feminizmu o samoograniczającej się świadomości feministycznej kobiet' [Polish women's attitudes towards feminism on women's self-limiting feminist consciousness]. *Acta Universitatis Lodziensis Folia Sociologica* 39, s. 149–170.
- Goodman N. (1996). *Wstęp do socjologii* [Introduction to sociology]. J. Polak, J. Ruszkowski i U. Zielińska (przekł.). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Holbraad M. i Pedersen M.A. (2013). 'Introduction: Times of security'. W M. Holbraad i M.A. Pedersen (red.) *Times of Security Ethnographies of Fear, Protest and the Future*. New York: Routledge.
- Jaśko K., Grzymała-Moszczyńska J., Maj M., Tańska M., Pyrkosz-Pacyna J. i Szastok M. (2020). *Strajk Kobiet raport z badań* [Women's Strike research report]. Kraków: Instytut Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kołodziej T. (2020). 'Police in the nation state – an apolitical and independent institution?'. *Przegląd Narodowościowy* 10, s. 1–9.
- Kowalczyk K. (2014). 'Kościół katolicki jako podmiot oddziałujący na system polityczny' [The Catholic Church as a subject influencing the political system]. *Wrocławskie Studia Politologiczne* 17, s. 126–141.
- Krøijer S. (2013). 'Security is a collective body intersecting times of security in the Copenhagen climate summit'. W M. Holbraad i M.A. Pedersen (red.) *Times of Security Ethnographies of Fear, Protest and the Future*. New York: Routledge, s. 33–56.
- Marszałek L. (2008). 'Kulturowe uwarunkowania roli kobiety we współczesnym społeczeństwie' [Cultural determinants of the role of women in contemporary society]. *Seminare. Poszukiwania Naukowe* 25, s. 267–279.
- Morrison D.E. (1971). 'Some notes towards theory of relative deprivation, social movements and social change'. W R.R. Evans (red.) *Social Movements*. Chicago: A Reader and Source Book, s. 103–116.
- Nowosielski M. (2011). 'Socjologiczna refleksja na temat ruchów społecznych' [A sociological reflection on social movements]. *Przegląd Zachodni* 4, s. 3–28.
- Nowosielski M. (2012). 'Ruchy społeczne jako czynnik i wynik zmian społecznych' [Social movements as a factor and result of social change]. *Kultura i Edukacja* 90(4), s. 7–33.
- Olejniczak E. (2018). 'Stereotypy a wizerunki mężczyzn na przykładzie programu Droga do Ironmana' [Stereotypes and images of men on the example of the program Road to Ironman]. *Humanistyka i Przyrodoznawstwo* 24, s. 105–120.

- Paleczny T. (2011). *Nowe ruchy społeczne w warunkach globalizacji* [New social movements under globalization]. W K. Derwich i M. Kania (red.) *Ruchy społeczne i etniczne w Ameryce Łacińskiej* [Social and ethnic movements in Latin America]. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 9–25.
- Palus K. (2006). 'Rola rodziny w kształtowaniu ról i stereotypów płciowych' [The role of the family in shaping gender roles and stereotypes]. *Roczniki Socjologii Rodziny* 17, s. 187–202.
- Posern-Zielińska M. (1975). 'Źródła relatywnej deprivacji a geneza shakerizmu' [Sources of relative deprivation versus the origins of shakerism]. *Etnografia Polska* 19(2), s. 149–181.
- Su Y.-P. (2015). 'Anti-government protest in democracies: A test of institutional explanations'. *Comparative Politics* 47(2), s. 149–160.
- Sztompka P. (2012). *Socjologia analiza społeczeństwa nowe poszerzone wydanie* [Sociology analysis of society new expanded edition]. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Trociuk S. (2021). *Prawa i wolności w stanie epidemii* [Rights and freedoms in a state of epidemic]. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Urzędowska D. i Suchomska J. (2020). 'Feministki w sieci. Nowe media w działaniach przeciwko ograniczaniu praw kobiet w Polsce' [Feminists on the Web. New media in actions against limiting women's rights in Poland]. *Dyskurs & Dialog* 2, s. 9–24.
- Waligóra-Huk A. (2015). *Cyberprzemoc wśród młodzieży ze szkół wiejskich* [Cyberbullying among youth from rural schools]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Żarczyńska-Dobiesz A. i Chomątowska B. (2014). 'Pokolenie Z na rynku pracy – wyzwania dla zarządzania zasobami ludzkimi' [Generation Z on the labor market – challenges for human resources management]. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 350, s. 405–415.

Źródła internetowe

- „Marsz na Warszawę”. *Tysiące ludzi na ulicach stolicy protestowało ws. decyzji TK* [„March on Warsaw”. Thousands of people in the streets of the capital protested against the decision of the Constitutional Tribunal] (2020), Bankier.pl. Dostęp online: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Marsz-na-Warszawe-Tysiacze-ludzi-na-ulicach-stolicy-protestujacy-ws-decyzji-TK-7992205.html> [17.02.2021].
- Aborcja w Trybunale. Dlaczego sędzie Kieres był przeciw [CAŁE WYSTĄPIENIE]* [The abortion in the Tribunal. Why Judge Kieres was against [ENTIRE SPEECH]] (2020), Oko.press. Dostęp online: <https://oko.press/kieres-wiekszosc-sejmowa-schowala-sie-za-tk/> [12.02.2021].
- Bicie, rewizje osobiste, stosowanie gazu, kajdanek, obelgi – raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z komisariatów po protestach Strajku Kobiet* [Beatings, personal searches, use of gas, handcuffs, insults – National Torture Prevention Mechanism report from police stations after Women's

- Strike protests] (2020), Wyborcza.pl. Dostęp online: <https://wyborcza.pl/7,162657,26686115,bicie-rewizje-osobiste-stosowanie-gazu-kajdanek-obelgi.html> [21.04.2021].
- Bierzanowska K. (2020). *“Nadszedł czas na walkę” Kobiety z niepełnosprawnością przeciw kapłanom i faszystom* [“The time has come to fight” Women with disabilities against priests and fascists], Oko.press. Dostęp online: <https://oko.press/nadszedl-czas-na-walke-kobiety-z-niepelnosprawnoscia-przeciw-kaplanom-i-faszystom/> [12.02.2021].
- Biuro Informacji Publicznej RPO [BIP RPO] (2020a). *Adam Bodnar: policyjne „kotły” – ograniczeniem praw uczestników zgromadzeń spontanicznych* [Adam Bodnar: Police “kettle” – a limitation of the rights of participants in spontaneous assemblies], Rpo.gov.pl. Dostęp online: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-policyjne-kotly-ograniczaja-prawa-uczestnikow-zgromadzen> [21.04.2021].
- Biuro Informacji Publicznej RPO [BIP RPO] (2020b). *Z osobami zatrzymanymi podczas kolejnej manifestacji Strajku Kobiet rozmawiali przedstawiciele KMPT* [KMPT representatives talked to people detained during another Women’s Strike demonstration], Rpo.gov.pl. Dostęp online: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/z-zatrzymanymi-podczas-manifestacji-strajku-kobiet-rozmawiali-przedstawiciele-kmpt> [21.04.2021].
- Biuro Informacji Publicznej RPO [BIP RPO] (2020c). *Wielka skala zatrzymań oraz wniosków Policji po proteście 24 października* [Large scale of arrests and police requests after October 24 protest], Rpo.gov.pl. Dostęp online: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-wielka-skala-zatrzyman-wnioskow-Policji-po-protescie-24-pazdziernika> [26.04.2021].
- Biuro Informacji Publicznej RPO [BIP RPO] (2021). *Jak poprawić zachowania Policji – raport KMPT z komisariatów po protestach Strajku Kobiet* [How to improve police behavior – KMPT report from police stations after Women’s Strike protests], Rpo.gov.pl. Dostęp online: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/Policja-zatrzymania-demonstracje-strajk-kobiet-raport-KMPT> [21.04.2021].
- Cała Polska w czerwonej strefie kolejne zasady bezpieczeństwa oraz solidarnościowy korpus wsparcia seniorów* [All Poland in the red zone more safety rules and solidarity corps to support seniors] (2020), Gov.pl. Dostęp online: <https://www.gov.pl/web/koronawirus/cala-polska-w-czerwonej-strefie-kolejne-zasady-bezpieczenstwa-oraz-solidarnosciowy-korpus-wsparcia-seniorow> [09.02.2021].
- Chabasiński R. (2020). *Protesty organizowane przez Strajk Kobiet i Marsz Niepodległości różni na pozór niewiele – a jednak te zgromadzenia należy traktować inaczej* [The protests organized by the Women’s Strike and the Independence March seemingly do not differ much – and yet these gatherings should be treated differently], Bezprawnik.pl. Dostęp online: <https://bezprawnik.pl/strajk-kobiet-i-marsz-niepodleglosci/> [23.04.2021].
- Chełmiński J., Siałkowski K., Krawczyk D., Kromer O., Sulowski K., Rutkiewicz P., Karpieszuk W., Frątczak N., Zubik M., Różańska E. i Wojciechowski K. (2020). *Strajk Kobiet. Sto tysięcy ludzi poszło w Marszu na Warszawę. Pochód miał*

- 4 km długości [Women's Strike. One hundred thousand people marched on Warsaw. The march was 4 km long], Warszawa.wyborcza.pl. Dostęp online: <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/14,87090,26460455,strajk-kobiet-wielki-marsz-na-warszawe-rozpoznie-sie-o.html> [23.04.2021].
- Cienek R. i Kozanecki P. (2019). *Sojusz tronu z ołtarzem. Dobry dla PiS, niełatwy dla Kościoła* [Alliance of the throne with the altar. Good for PiS, not easy for the Church], Wiadomosci.onet.pl. Dostęp online: <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/podsumowanie-rzadu-pis-relacje-panstwo-kosciol/hsww8vy> [17.01.2022].
- Dobrowolska H. (2020). *Strajk Kobiet: Policja jest brutalna i łamie prawo, bo pozwala na to Kaczyński* [Women's Strike: Police are brutal and break the law because Kaczynski allows it], Pap.pl. Dostęp online: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C768078%2Cstrajk-kobiet-policja-jest-brutalna-i-lamie-prawo-bo-pozwala-na-kaczynski> [09.04.2021].
- Drzażdzewski M. (2020). *Strajk kobiet. Polskie Babcie ramie w ramie z protestującymi* [Women's strike. Polish Grandmothers shoulder to shoulder with protesters], Wiadomosci.wp.pl. Dostęp online: <https://wiadomosci.wp.pl/strajk-kobiet-polskie-babcie-ramie-w-ramie-z-protestujacymi-6569508958575392a> [15.02.2021].
- Front Demokratyczny (2020). *Przemówienie matki osoby z niepełnosprawnością intelektualną* [Speech by a mother of a person with intellectual disabilities], Facebook.com. Dostęp online: <https://www.facebook.com/frontdemokratyczny.eu/videos/813878742740484> [12.02.2021].
- Jaźwiński P. (2021). *Wyrok zgodny z prawem czy nieważny, bo trybunał był źle obsadzony? Kontrowersje wokół Trybunału Konstytucyjnego* [Is the verdict legal or invalid since the Tribunal was badly staffed? Controversy surrounding the Constitutional Tribunal], Konkret24.tvn24.pl. Dostęp online: <https://konkret24.tvn24.pl/polityka,112/wyrok-zgodny-z-prawem-czy-niewazny-bo-trybunal-byl-zle-obsadzony-kontrowersje-wokol-trybunalu-konstytucyjnego,1047060.html> [17.02.2021].
- Jerzmanowski P. (2020). *Warszawa, 30 października 2020 (29)*, Warszawa.pl. Dostęp online: <https://www.warszawa.pl/to-jest-wojna/warszawa30-pazdziernika-2020-29/> [06.06.2021].
- Kacprzak O. (2021). *Chuj z wami, aborcja z nami* [Fuck you, abortion with us], Facebook.com. Dostęp online: https://www.facebook.com/events/3256401147793991/?post_id=3258866864214086&view=permalink [04.02.2021].
- Kreska A. (2020). *Kultura protestu* [Culture of protest], Uni.wroc.pl. Dostęp online: <https://uni.wroc.pl/kultura-protestu/> [13.02.2021].
- Kromer O. i Frątczak N. (2020). *Blokady Strajku Kobiet w Warszawie. Inne niż zwykle. Wiązanie sznurówek, spacerzy Podręcznych i dziwne kroki na ulicach* [Blockades of the Women's Strike in Warsaw. Different than usual. Tying shoelaces, walking handmaids and strange footsteps in the streets], Warszawa.wyborcza.pl. Dostęp

- online: <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,26583003,strajk-kobiet-kolejna-blokada-warszawy-tym-razem-w-formule.html> [15.02.2021].
- Krzywińska P. (2020). *Policja o protestach. „Mamy do czynienia z nielegalnymi zgromadzeniami”* [Police about the protests. “We are dealing with illegal assemblies”], *Wiadomosci.radiozet.pl*. Dostęp online: <https://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Warszawa/Strajk-Kobiet-w-Warszawie.-Policja-oniedzielnych-protestach-zatrzymano-kilka-osob-w-tym-78-letnia-kobieta> [08.04.2021].
- Kubicki P. (2020). *Karmią nas kultem powstań i strajków, czego się spodziewali? 5 głosów młodych* [They feed us the cult of uprisings and strikes, what did they expect? 5 voices of the young], *Oko.press*. Dostęp online: <https://oko.press/karmia-nas-kultem-powstan-i-strajkow-czego-sie-spodziewali-5-glosow-mlodych/> [13.02.2021].
- Kuczera Ł. (2021a). *Strajk Kobiet. Wrocław. Policja tłumaczy się ze środowych działań. Zapowiada wnioski o ukaranie do sądu* [Women’s Strike. Wrocław. Police explain their actions on Wednesday. They announce applications for punishment to the court], *Wroclaw.wp.pl*. Dostęp online: <https://wroclaw.wp.pl/strajk-kobiet-wroclaw-policja-tlumaczy-sie-ze-srodowych-dzialan-zapowiada-wnioski-o-ukaranie-do-sadu-6619420765932224a> [26.04.2021].
- Kuczera Ł. (2021b). *Strajk Kobiet. Nastolatki przed sądem za protest. Postanowienie druzgocące dla Policji* [Women’s Strike. Teenagers in court for protest. A devastating decision for the police], *Wroclaw.wp.pl*. Dostęp online: <https://wroclaw.wp.pl/strajk-kobiet-nastolatki-przed-sadem-za-protest-postanowienie-druzgocace-dla-Policji-6621160574843712a> [26.04.2021].
- Legitymowanie uczestników protestów przez policję. Sąd wypowiedział się, czy to legalne* [Legitimizing protesters by police. The court ruled on whether it was legal] (2021), *Businessinsider.com.pl*. Dostęp online: <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/protesty-w-pandemii-czy-legitymowanie-jest-legalne/q6fmtzc> [09.04.2021].
- Leszczyński A. (2021). *„Wiadomości” TVP: Protesty „zwolenników zabijania nienarodzonych dzieci” jak atak na Kapitol* [TVP „News”: Protests by ‘supporters of killing unborn babies’ like attack on Capitol], *Oko.press*. Dostęp online: <https://oko.press/wiadomosci-tvp-protesty-zwolennikow-zabijania-nienarodzonych-dzieci-jak-atak-na-kapitol/> [10.12.2021].
- Mądel K. (2020), *Twitter.com*. Dostęp online: https://twitter.com/Madel_Krzysztof/status/1330948852376023044?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etwembed%7Ctwtterm%5E1330948852376023044%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fnatemat.pl%2F327933strajk-kobiet-rzecz-znik-kgp-mariusz-ciarka-byl-gosciem-piotra-kraski [30.04.2021].
- Miały być dwa jest pięć. Oto treść zdań odrębnych do orzeczenia i uzasadnienia TK* [There supposed to be two now there are five. Here are the dissenting opinions to the ruling and the justification of the Constitutional Tribunal] (2021), *Wprost.pl*. Dostęp online: <https://www.wprost.pl/polityka/10413886/mialy-byc-dwa-jest-piec>

- byc-dwa-jest-piec-oto-tresc-zdan-odrebnych-do-orzeczenia-i-uzasadnienia-tk.html [12.02.2021].
- Miłosz M. (2021). *Niewinny jak policjant. Kilkadziesiąt postępowań zakończyło się dotychczas jednym upomnieniem* [Innocent as a police officer. Dozens of proceedings have so far ended with a single warning], *Gazetaprawna.pl*. Dostęp online: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8122948,policjant-strajk-kobiet-zachowanie-Policji-sad-upomnienie.html> [05.05.2021].
- Młodzi deklarują lewicowe poglądy i chcą głosować. *Zainteresowanie polityką „najwyższe w historii badań”* [Young people declare leftist views and want to vote. Interest in politics “highest in survey history”] (2021), *Tvn24.pl*. Dostęp online: <https://tvn24.pl/polska/sondaz-cbos-poglady-polityczne-mlodych-wyborcow-na-kogo-chca-glosowac-5014470> [23.02.2021].
- Nałęcz M. (2020). *Strajk Kobiet. Mariusz Sokolowski komentuje działania Policji. „Usprawiedliwia” sytuację z fotoreporterem* [Women’s Strike. Mariusz Sokolowski comments on police actions. He “justifies” the situation with the photojournalist], *Wiadomosci.wp.pl*. Dostęp online: <https://wiadomosci.wp.pl/strajk-kobiet-mariusz-sokolowski-komentuje-dzialania-Policji-usprawiedliwia-sytuacje-z-fotoreporterem-6577356578670209v> [05.05.2021].
- OKO.press (2020a). *Policja użyła gazu i pałek wobec strajku kobiet, celowała w dziennikarzy* [Police used gas and batons against women’s strike, targeted journalists], *Youtube.com*. Dostęp online: https://www.youtube.com/watch?v=I_y-2IvriEI [27.04.2021].
- OKO.press (2020b). *Kobiety protestują w Białymstoku. Ksiądz puka się w głowę* [Women protest in Białystok. The priest knocks himself in the head], *Youtube.com*. Dostęp online: <https://www.youtube.com/watch?v=1toYCNnOptI> [27.04.2021].
- OKO.press (2021). *Protest przeciw brutalności Policji. Masowe legitymowanie mimo wątpliwej podstawy* [Protest against police brutality. Massive legitimation despite questionable grounds], *Youtube.com*. Dostęp online: <https://www.youtube.com/watch?v=rkcSB5Ku3Vc> [27.04.2021].
- Partia razem (2020), *Twitter.com*. Dostęp online: <https://twitter.com/partiarazem/status/1319234513814327303> [12.02.2021].
- Pastuszka L. (2020). *Strajk kobiet. Media: funkcjonariusz ABW potrącił demonstrantki. Ciarka: „Wszyscy wobec prawa są równi”* [Women’s strike. Media: an officer of the Internal Security Agency hit demonstrators. Ciarka: “All are equal in front of the law”], *Wiadomości.wp.pl*. Dostęp online: <https://wiadomosci.wp.pl/strajk-kobiet-media-funkcjonariusz-abw-potrakil-demonstrantki-ciarka-wszyscy-wobec-prawa-sa-rowni-6569603009775745v> [30.04.2021].
- Policja o proteście Strajku Kobiet: zatrzymania, mandaty i wnioski do sądu o ukaranie* [Police on Women’s Strike protest: Arrests, fines and requests to court for punishment] (2021), *Pap.pl*. Dostęp online: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C829645%2Cpolicja-o-protescie-strajku-kobiet-zatrzymania-mandaty-i-wnioski-do-sadu-o> [21.04.2021].

- Policja: to Czarzasty zaatakował policjanta. Jest nagranie sprzed Sejmu* [Police: Czarzasty attacked a policeman. There is a video in front of the Sejm] (2020), Polsatnews.pl. Dostęp online: <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-11-19/stoleczna-policja-o-protescie-w-warszawie/> [05.05.2021].
- Polskie Radio 24 (2020), Twitter.com. Dostęp online: https://twitter.com/PR24_pl/status/1321715993979330560?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1321715993979330560%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fnext.gazeta.pl%2Fnext%2F715100326458080protestujacych-cztery-razy-wiecej-niz-Policji-komendant-glowny.html [12.02.2021].
- Potrybacz B. (2020), Twitter.com. Dostęp online: <https://twitter.com/BPotrubacz/status/1335478097488060418/photo/1> [15.02.2021].
- Protesty po wyroku ws. aborcji. Lempart i inni strajkujący usunięci siłą* [Protests after the ruling on abortion. Lempart and other strikers removed by force] (2021a), Polsatnews.pl. Dostęp online: <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-01-29/protesty-po-wyroku-ws-aborcji-marta-lempart-sila-usunieta-sprzed-trybunalu-konstytucyjnego/> [11.04.2021].
- Protesty Strajku Kobiet tracą dynamikę. Ekspert: przestały przyciągać nowe osoby* [Women's Strike protests are losing momentum. Expert: They stopped attracting new people] (2020), Polskieradio24.pl. Dostęp online: <https://www.polskieradio24.pl/5/1222/Artykul/2615514,Protesty-Strajku-Kobiet-traca-dynamike-Ekspert-przestaly-przyciagac-nowe-osoby> [17.02.2021].
- Rak F. (2020). Wyrok „aborcyjny” TK wydany z naruszeniem prawa – wyzwanie dla sądów [CT “abortion” verdict issued in violation of the law – a challenge to the courts], Prawo.pl. Dostęp online: <https://www.prawo.pl/zdrowie/wyrok-tk-w-sprawie-przeslanek-dopuszczalnosci-aborcji-zostal,504043.html> [17.02.2021].
- Religijność Polaków. Badanie i zmiany w latach 1992–2021. „Najmłodsza Polska jest już niemal w jednej trzeciej niewierząca”* [Religiousness of Poles. Survey and changes from 1992 to 2021. “The youngest Poland is already almost one-third nonreligious”] (2021), Fakty.tv24.pl. Dostęp online: <https://tvn24.pl/polska/religijnosci-i-wiara-w-polsce-badanie-cbos-od-1992-spada-odsetek-wierzacych-i-praktykujacych-najbardziej-wsrod-najmlodszych-5501387> [22.01.2022].
- Rojewski J. (2020). *Strajk Kobiet. Mężczyźni popierają protesty chętniej niż kobiety? Eksperti tłumaczą wyniki badań* [Women's Strike. Men support protests more keenly than women? Experts explain the survey results], Wiadomosci.wp.pl. Dostęp online: <https://wiadomosci.wp.pl/strajk-kobiet-mezczyznipopieraja-protesty-chetniej-niz-kobiety-eksperti-tlumacza-wyniki-badan-6571292023499552a> [13.02.2021].
- Rolnicy, przedsiębiorcy i przedstawiciele branży turystycznej ramię w ramię ze Strajkiem Kobiet* [Farmers, entrepreneurs and tourism industry representatives shoulder to shoulder with Women's Strike] (2020), Fakty.tvn24.pl. Dostęp online: <https://fakty.tvn24.pl/fakty-po-poludniu,96/strajk-kobiet-dolaczyli-rolnicy-przedsiębiorcy-i-przedstawiciele-branzy-turystycznej,1041420.html> [16.02.2021].

- Rzecznik KGP tłumaczy swój komentarz pod zdjęciem Krystyny Pawłowicz* [KGP spokesman explains his comment under Krystyna Pawłowicz's photo] (2021), *Wiadomosci.onet.pl*. Dostęp online: <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/krystyna-pawlowicz-publikuje-zdjecie-mariusz-ciarka-ladna-usmiechnieta-kobieta/zfg7lsh> [30.04.2021].
- Siałkowski K., Różańska E., Kromer O., Kondzińska A., Krawczyk D., Wierierielny M. i Tynkowski M. (2020). *Strajk Kobiet. Policja blokowała marsz przez Warszawę, co chwilę przepychanki. Posłanka dostała gazem [ZAPIS RELACJI]* [Women's Strike. The police blocked the march in Warsaw. The MP was gassed [REPORT]], *Warszawa.wyborcza.pl*. Dostęp online: <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/14,87090,26556027,straik-kobiet-demonstracja-w-imie-matki-corki-siostry-w-102.html> [13.04.2021].
- Sitnicka D. (2020). *Udział w zgromadzeniach podczas epidemii nie jest nielegalny. Policja masowo przegrywa w sądach* [It is not illegal to participate in gatherings during an epidemic. Police lose massively in the courts], *Oko.press*. Dostęp online: <https://oko.press/zgromadzenia-legalne-policja-mandaty/> [21.04.2021].
- Skarg na zachowanie policjantów jest więcej czy mniej? Zależy, kto liczy* [Are there more or fewer complaints about police officer behavior? Depends on who is counting] (2021), *Konkret24.tvn24.pl*. Dostęp online: <https://konkret24.tvn24.pl/polska,108/skarg-na-zachowanie-policjantow-jest-wiecej-czy-mniej-zalez-ykto-liczy,1052267.html> [21.04.2021].
- Sokalska A. (2021). *Paweł Kuczyński: W ludziach narasta poczucie sprzeciwu wobec wszystkiego, a zwłaszcza wobec polityki* [Paweł Kuczyński: A sense of opposition against everything, especially politics, is growing in people], *Polskatimes.pl*. Dostęp online: <https://polskatimes.pl/pawel-kuczynski-w-ludziach-narasta-poczucie-sprzeciwu-wobec-wszystkiego-a-zwlaszcza-wobec-polityki/ar/c1-15439735> [13.02.2021].
- Sondaż Kantaru: 70 proc. badanych popiera protest Strajku Kobiet* [Kantar poll: 70 percent of respondents support Women's Strike protest] (2020), *Rp.pl*. Dostęp online: <https://www.rp.pl/Spolczenstwo/201119278-Sondaz-Kantaru-70-proc-badanych-popiera-protest-Strajku-Kobiet.html> [16.02.2021].
- Soporowska M. (2020). *Gwiazdy protestują. Sprawdzamy, jak okazują wsparcie dla Strajku Kobiet* [Celebrities are protesting. We check how they show support for the Women's Strike], *Goingapp.pl*. Dostęp online: <https://goingapp.pl/more/straik-kobiet-wsparcie-gwiazd-miley-cyrus/> [15.02.2021].
- Strajk Kobiet w policyjnych statystykach. „Jedynę, co ulega zmianie, to liczby”* [Women's Strike in Police Statistics. “The only thing that changes are the numbers”] (2021b), *Polsatnews.pl*. Dostęp online: <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-03-09/straik-kobiet-w-policyjnych-statystykach-zatrzymania-i-mandaty/> [26.04.2021].
- Strajk Kobiet w Warszawie. Policja: zatrzymano sześć osób, dwóch policjantów w szpitalu* [Women's strike in Warsaw. Police: Six people detained, two policemen in hospital] (2021a), *Wiadomosci.onet.pl*. Dostęp online: <https://wiadomosci.onet.pl/warszawa/straik-kobiet-policja-zatrzymano-szesc-osob-dwoch-policjantow-w-szpitalu/nrl3dgc> [26.04.2021].

- Strajk Kobiet zmienił taktykę? „Policjanci nie mogą pozwolić się bić”* [The Women’s Strike has changed tactics? “Policemen cannot allow themselves to be beaten”] (2020a), Wideo.wp.pl. Dostęp online: <https://wideo.wp.pl/strajk-kobiet-zmienił-taktykę-policjanci-nie-moga-pozwolic-się-bić-6579123392383105v> [09.04.2021].
- Strajk Kobiet. Pałki i gaz były zasadne? Były rzecznik KGP wprost* [Women’s Strike. Were batons and gas justified? Former KGP spokesman straightforwardly] (2020d), Wiadomosci.wp.pl. Dostęp online: <https://wiadomosci.wp.pl/strajk-kobiet-palki-i-gaz-były-zasadne-były-rzecznik-kgp-wprost-z6577357007541889> [05.05.2021].
- Strajk Kobiet. Rzecznik Policji wprost: Zostaliśmy wciągnięci w ten spór przez polityków* [Women’s Strike. Police spokesperson straightforward: We have been dragged into this dispute by politicians] (2020c), Wideo.wp.pl. Dostęp online: <https://wideo.wp.pl/strajk-kobiet-rzecznik-Policji-wprost-zostaliśmy-wciągnięci-w-ten-spor-przez-polityków-6569568333297281v> [30.04.2021].
- Strajk Kobiet: Protest przed TVP. Policja użyła gazu, ucierpiał operator Onetu [zdjęcia]* [Women’s Strike: Protest in front of TVP. Police used gas, the Onet cameraman was injured [photos]] (2020b), Onet.pl. Dostęp online: <https://www.onet.pl/informacje/onetwarszawa/strajk-kobiet-warszawa-policja-uzyla-gazu-wobec-demonstrantow/qwfhnbx,79cfc278> [13.04.2021].
- Szołucha S. (2021). *Wolność zgromadzeń w pandemii. Mimo kilkudziesięciu rozporządzeń, obywatele protestują* [Freedom of assembly in pandemic. Despite dozens of regulations, citizens protest], Mamprawowiedziec.pl. Dostęp online: <https://mamprawowiedziec.pl/czytelnia/artykul/1462> [08.04.2021].
- Telewizja w Polsce (2020). *Eskalacja protestów. Czy Polska Policja wie co robi? Posłowie na protestach bronią chuliganów* [Escalating protests. Does the Polish Police know what they are doing? MPs at protests defend hooligans], Youtube.com. Dostęp online: <https://www.youtube.com/watch?v=3MM2OXDWLJU> [30.04.2021].
- Transparenty z humorem podczas Strajku Kobiet. Jakie zabawne, śmieszne hasła niesli protestujący w marszach?* [Humorous banners during the Women’s Strike. What funny, hilarious slogans did the protesters carry in the marches?] (2020), Podlaskie.naszemiasto.pl. Dostęp online: <https://podlaskie.naszemiasto.pl/transparenty-z-humorem-podczas-strajku-kobiet-jakie-zabawne/ar/c1-7977447> [15.02.2021].
- Urazińska A. (2020). *Czy mamy już pokolenie Strajku Kobiet? Łodzianki mówią, dlaczego wyszły protestować* [Do we have a generation of the Women’s Strike already? Women in Lodz say why they came out to protest], Lodz.wyborcza.pl. Dostęp online: <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,26481000,tu-wcale-nie-chodzi-o-prawo-do-aborcji-dlaczego-lodzianki.html> [15.03.2022].
- Walczak G. (2020). *Będzie kolejny protest w sprawie zakazu aborcji. Znów w formie spaceru po Kielcach* [There will be another protest on the abortion ban. Again, in the form of a walk through Kielce], Kielce.wyborcza.pl. Dostęp online: <https://kielce.wyborcza.pl/kielce/7,47262,26433226,bedzie-kolejny-protest->

- w-sprawie-zakazu-aborcji-znow-w-formie.html [15.02.2021].
- Wandale ze strajku kobiet niszczą Warszawę. Ratusz zapytano o koszty zniszczeń. Czy odpowiedź brzmi „nic się nie stało”?!* [Vandals from the women’s strike are destroying Warsaw. City Hall was asked about the cost of the destruction. Is the answer “nothing happened”!?] (2021), Wpolarityce.pl. Dostęp online: <https://wpolarityce.pl/polityka/537298-wandale-ze-strajku-kobiet-niszczą-miasto-co-na-to-ratusz> [15.02.2021].
- Wiem, że... Wolność zgromadzeń a tzw. „rozporządzenia covidowe”* [Freedom of assembly and so-called “covid ordinances”] (2020), Hfhr.pl. Dostęp online: <https://www.hfhr.pl/wiem-ze-wolnosc-zgromadzen-a-tzw-rozporzadzenia-covidowe> [09.04.2021].
- Wiśniewska J. (2020). *Używanie wulgaryzmów jest sygnałem bezsilności, frustracji i totalnego gniewu. A co innego pozostało?* [Using vulgarities is a signal of powerlessness, frustration and total anger. What else is left?], Trojmiasto.wyborcza.pl. Dostęp online: <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,26455528,uzywanie-wulgaryzmow-jest-sygnalem-bezsilnosci-frustracji-i.html> [15.02.2021].
- Yellowbox (2021). *Protestujący odpowiada Gazem, na Gaz Policji!* [Protester responds with Gas, to Police Gas!], Youtube.com. Dostęp online: <https://www.youtube.com/watch?v=FBE4r6ESZSM> [27.04.2021].

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 [Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997, Journal of Laws of 1997 No. 78, item 483].
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 28 [Misdemeanor Code Act of 20 May 1971, Journal of Laws of 2021, item 28].
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1444 [Criminal Code Act of 6 June 1997, Journal of Laws of 2020, item 1444].
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 360 [Law on Police of 6 April 1990, Journal of Laws of 2020, item 360].

Orzecznictwo

- Wyrok TK z dnia 22 października 2020 r., K 1/20 [Judgment of the Constitutional Court of 22 October 2020, K 1/20], „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy A” 2021, poz. 4.